

XX. Yüzyıl Türk Eğitim Düşüncesini Şekillendiren İki Aydın: Gaspıralı ve Akçura'nın Eğitim Görüşlerinin Karşılaştırmalı Analiz Çalışması

*Two Intellectuals Shaping the 20th Century Turkish Education Thought:
Comparative Analysis of Gaspıralı and Akçura's Views on Education*

Halil İbrahim Çelik*

Fatih Çolak**

* Dr. Öğretim Görevlisi,
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya,
Türkiye
ORCID No: 0000-0001-5500-4226

** Dr. Öğretim Görevlisi,
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya,
Türkiye
ORCID No: 0000-0001-5971-847X

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Halil İbrahim Çelik
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal
ve Beşerî Bilimler Fakültesi,
Tarih Bölümü, Konya, Türkiye
E-posta/E-mail: hicelik@erbakan.edu.tr

Başvuru/Submitted: 17.11.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
10.03.2022
Son Revizyon/Last Revision Received:
19.03.2022
Kabul/Accepted: 22.03.2022
Yayımlanma/publication: 25.03.2022

Atıf/Citation:
Çelik, Halil İbrahim, Çolak, Fatih, "XX. Yüzyıl Türk Eğitim Düşüncesini Şekillendiren İki Aydın: Gaspıralı ve Akçura'nın Eğitim Görüşlerinin Karşılaştırmalı Analiz Çalışması", *Tarih'in Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 27, (2022), 39-64

ÖZ

İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura, XX. yüzyıl başlarında Türk toplumlarının içinde buldukları durumdan kurtulmalarının nitelikli ve yeni dönemin koşullarına uygun eğitimle mümkün olduğunu düşünenlerdir. Onlar, Türk milletinin din, kültür ve gelenek değerlerinden kopmadan fen, teknoloji ve bilim alanlarında muasır medeniyetin ulaştığı noktaya ulaşması için eğitim kurumlarını yeni dönemin şartlarına göre yapılandırmaya çalışmışlardır. Gaspıralı, *Tercüman* gazetesi, Akçura ise *Türk Yurdu* dergisi aracılığıyla eğitim ve öğretim hakkındaki düşünce ve uygulamalarını tanıtmaya ve yaygınlaştırmaya gayret etmişlerdir. XX. yüzyıl Türk eğitim düşüncesinin şekillenmesinde etkili olan iki Türk aydını günümüz Türk dünyasının eğitim kurumlarının hem fiziki hem de düşünce bakımından kurulmasına katkı sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Eğitim, Usûl-i Cedit

ABSTRACT

İsmail Gaspıralı and Yusuf Akçura at the beginning of the century thought that it was possible for Turkish societies to get rid of the backward situation in period. They have made an effort in to restructure the educational institutions according to the conditions of the new era in order to through only with qualified and appropriate education in line with the conditions of the ne reach the levels of the contemporary civilisation in the fields of science, technology and knowledge without breaking away from the values of religion, culture and tradition. Gaspıralı made an effort to introduce and disseminate their thoughts and practices about education and training, through the Tercüman newspaper and so did Akçura through the journal Türk Yurdu. These two Turkish intellectuals, who were influential in the shaping of the twentieth century Turkish educational thought, contributed to the establishment of the educational institutions of today's Turkish world.

Keywords: Ismail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Education, New method (Usul-i Cedit)

Giriş

XX. yüzyılda Türk dünyasında eğitim kurumlarının yeniden yapılandırılması ve eğitim felsefesindeki değişimlerde İsmail Gaspıralı ile Yusuf Akçura'nın çalışmaları ve yayınlarının önemli katkısı olmuştur. İsmail Gaspıralı'nın Usûl-i Cedid düşüncesi ve uygulamaları, Türk-İslam dünyasını geri kalmışlıktan eğitim yolu ile kurtarma fikri olarak anlaşılmıştır. Gaspıralı, memleketi Kırım'dan başlamak üzere Türkistan coğrafyasından Hindistan ve Mısır'a kadar Türk dünyasında eğitimin yeniden yapılandırılmasını hedeflemiştir. Gaspıralı'nın eğitim mekânlarının yeniden düzenlenmesi, eğitim araç ve gereçlerinin yenilenmesi, öğretmen yetiştirme sisteminde geleneksel usullerden modern usullere geçilmesi fikirleri hem döneminde uygulanması hem de gelecek dönem eğitimcileri için eğitim düşüncelerinde değişikliklere yol açması önemli bir sürecin başlangıcı olmuştur. Diğer yandan XX. yüzyılın ilk yarısında hem Kazan ve Kafkasya Türkleri arasında hem de Türkiye'de tanınan Yusuf Akçura, entelektüel birikimi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna etki eden önemli Türk aydınları arasında yer almaktadır. TBMM'de milletvekili, Türk Tarihi Kurumu Başkanı, hariciyeci ve öğretim üyesi olarak kuruluş dönemi Türkiye'sine hizmet eden Yusuf Akçura'nın Türkiye'de eğitim sisteminin modernleşmesi ve yenileşmesinde fikir ve uygulama bakımından katkıları olmuştur.

Her iki aydının da teori ve uygulama bakımından, XX. yüzyıl Türk eğitim tarihinde silinmez izleri bulunmaktadır. Bu etki, eğitimin devlet ve toplum hayatındaki şekillendirici gücü göz önüne alındığında kaçınılmaz olarak devlet ve toplum yapısındaki dönüşüme katkı sağlamıştır. İsmail Gaspıralı'nın Bahçesaray'da açtığı okullar başarılı görülerek, eğitim modelleri birçok eğitimci tarafından Türk memleketlerinde uygulanmıştır. XX. yüzyılın başında Buhara, Semerkant ve Taşkent gibi Usul-i Kadim'in anavatanı şehirlerde bile Usûl-i Cedid mektepleri açılmıştır. Yusuf Akçura, "muallim" olarak isimlendirdiği İsmail Gaspıralı'nın eğitim görüşlerini büyük ölçüde benimseyerek, onun görüşlerini Cumhuriyet Türkiye'sinde coğrafyanın sosyal ve siyasi koşullarını da dikkate alarak uygulamaya çalışmıştır.

İsmail Gaspıralı "*Tercüman*" gazetesi, Yusuf Akçura ise "*Türk Yurdu*" dergisi aracılığı ile eğitim görüşlerini kamuoyu ile paylaşmışlardır. Ancak her iki aydının da yaşadıkları dönemin siyasi koşulları nedeni ile eğitim görüşlerinin arasındaki bağlantılar ve uygulamalarının etkileri ikincil planda kalmıştır. Diğer yandan modern/batılı eğitim almış olmalarına karşın milliyetçi fikirleri güçlü olan İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura'nın eğitim görüşleri yeterli düzeyde tanınmadığı düşüncesi, bu çalışmanın motivasyon kaynağını oluşturmuştur.

Çalışmada İsmail Gaspıralı'nın *Tercüman* gazetesinde, Yusuf Akçura'nın "*Türk Yurdu*" dergisindeki eğitim yazıları incelenmiş ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca her iki aydın ile ilgili literatür gözden geçirilerek eğitim görüşleri ve uygulamalarının Türk dünyasına etkilerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu etkiyle aynı zamanda birbiri ile yakın etkileşim içerisinde olduğu görülen Kırım, Kafkasya ve Anadolu Türkleri arasında entelektüel köprülerin güçlendirilmesine hizmet eden Yusuf Akçura ve İsmail Gaspıralı'nın Türk dünyasında kültür birliğinin yeniden tesisine de katkı sunabilecek bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Milletlerin ve birey olarak insanların yaşam kalitesinin yükselmesi ve sürdürülebilir olmasında önemli etkenlerden birisi olan eğitim-öğretim süreçlerini, dayandıkları felsefe ve düşünce sistemleri belirlemektedir. Bu nedenle eğitim kadar eğitimin dayandığı felsefi anlayışlar ve bu anlayışların ilgili dönemin şartlarına göre eğitim kurumlarında uygulanması milletlerin tarihlerini etkilemektedir. Bu etki nedeni ile eğitim düşüncesi ve uygulamalarına ilişkin tarihi gelişmeler milletlerin siyasi tarihlerinden ayrılması düşünülmemen bir olgudur. Bu bağlamda

XIX ve XX. yüzyıl Türk milletinin siyasi hayatında önemli dönüşümlerin yaşadığı dönem olarak sorunların eğitim yolu ile çözülmesinin hedeflendiği bir dönem olmuştur.

XX. yüzyıl Türk dünyasını doğru yorumlayabilmek için eğitim alanındaki çalışmalar önemli görülmektedir. Türk dünyasında eğitim alanında yeniden yapılanma çalışmalarında İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura'nın önemli bir yeri bulunmaktadır. Çalışmada hem doğu Türk dünyasının büyük bir bölümüne hem de batı Türk dünyasını etkileyen siyasetçi yönlerinin yanında eğitimci ve teorisyen olarak da bilinen iki Türk aydınının eğitim görüşlerinin karşılaştırmalı olarak analizinin günümüz Türk dünyası eğitim kurumlarını felsefi ve uygulama kökenlerini değerlendirmek amaçlanmıştır. Her iki aydın hakkında da ayrı ayrı eğitim görüşleri ile ilgili çalışmalar yapılmış olmakla birlikte karşılaştırmalı bir değerlendirmenin yapıldığı görülmektedir. Benzer ve farklı düşüncelerinin karşılaştırmalı analizlerinin yapılmasının eğitim görüşlerinin berraklaşmasına katkı sunacağı düşünülmüştür.

Araştırmada, XX. yüzyılda Rusya Müslümanlarının eğitim-kültür durumlarının gelişimi için yapılan çalışmaların sonuçları ile Türkiye'de Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde eğitim-kültür alanındaki yeniden yapılanma çalışmalarına, bu çalışmaların sonuçlarına Yusuf Akçura ve İsmail Gaspıralı'nın etkileri ne olmuştur, sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır.

I. XX. Yüzyılda Türk Dünyasının Eğitimdeki Durumu

Karadeniz'in kuzeyi ve Türkistan coğrafyası yüzyıllardan beri Ruslarla Türkler arasında rekabete sahne olmuştur. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Türk devletlerinin bölgedeki siyasi hâkimiyet ve varlıklarına Çarlık Rusya tarafından son verilmiştir. Süreç içerisinde güç kazanan Rusya, söz konusu coğrafyada yaşayan başta Türk ve Müslümanlar olmak üzere tüm milletleri asimile etmeyi amaçlayan politikalar uygulamıştır. Bu kapsamda Çarlık Rusya'sı tarafından Ortodokslaşdırma ve Ruslaşdırma siyaseti takip edilmiştir. Bu siyasetin çoğu kez askeri güç kullanarak, ancak aynı zamanda eğitim kültür etkinlikleri yardımı ile Ruslaşdırma şeklinde gerçekleştirildiği tarihi kaynaklarda görülmektedir. Bundan dolayı içerisinde barındırdığı farklı milletlere özgürce yaşama hakkı tanımayan Çarlık Rusya'sı, özellikle XIX. ve XX. yüzyıllarda literatürde "*Milletler Hapishanesi*" olarak isimlendirilmiştir.

Türklerle ilgili yapılan bütün çalışmalar, onların maneviyatlarını yok etme üzerine kurulmuştur. Çarlık yönetimi tarafından bilinçli olarak, tek olan Türk milletinden Kazak, Azeri, Türkmen, Tatar, Kırgız, Özbek, Karakalpak, Tacik, Başkurt gibi ismini daha burada saymadığımız birçok yeni halk türetilmeye çalışılmış, kısmen de başarılı olunmuştur. Birbirileri arasındaki bağlantı ve iletişim kopartılmak istenmiş, bunun için öncelikle dilleri ve edebiyatlarının gelişmesi önlenmeye çalışılmıştır. Rus yönetimi tarafından Türk dilini farklı lehçelere bölmek için özel çalışmalar yapılmış ve bu lehçelerin içerisine Rusça kelimeler yerleştirilmiştir.¹ Rusçayı genele yaymak için bir Türkçe kelime her toplumda farklı anlamlarda kullanılırken, Rusça kelimeler bütün toplumlarda aynı anlamında kullanılmıştır.

Rus hükümeti, Rusça bilmedikleri gerekçesi ile özellikle Türkler ve Müslümanların, normal Rus okullarında eğitim almalarını uygun görmemiştir. Bunu yerine yaşadıkları bölgelerde Türk-Rus (Tatar-Rus) okulları açmıştır. Açılan bu okulların programlarında belli ölçüde Hristiyanlık (Ortodoks inancı) da öğretilmiş ve okula gelen hiçbir öğrenci, bu dersten muaf tutulmamıştır. Rus yönetimi, 1910 yılı sonlarına kadar Müslümanların kendi anadillerinde eğitim

¹ Necip Hablmitoğlu, *Gaspıralı İsmail*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2019, s. 11.

yapmalarına izin vermemiştir.² Söz konusu bu okulların ilk sınıflarında “Rus Uygarlık Esasları” Türkçeye tercüme edilmiş ve öğrencilerin bu konuları iyi kavrayabilmeleri için Türkçe anlatılmıştır. Okullarda okuma yazma, Rus alfabesiyle öğretilmiştir.³ Türklerin gidebilecekleri diğer okullardan çok daha fazla imkânlarla sahip olan bu okullarda Türk öğrencilerin Rus kültürüyle yetiştirilmeleri, onların millî kültürlerini kaybetmeleri sonucunda Rus kültürü içerisinde erimeleri ve asimile olmaları hedeflenmiştir. Kısa zaman içerisinde Rusların bu stratejilerini fark eden Türk toplumları, diğer okullardaki olumsuz koşullara rağmen çocuklarını Rus okullarına göndermek yerine sadece dini eğitim veren okullara göndermeyi tercih etmişlerdir. Sonuç itibarıyla Türk çocukları, modern eğitimden yoksun kalmıştır. Rusların açmış oldukları okullara giden Türk öğrenciler, ya Rusçaya iyi hâkim olmadıklarından dolayı başarılı olamamışlar ya da tamamen Ruslaşmışlardır.⁴ XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında bu coğrafyada yaşayan 30 milyondan fazla Türk, eğitimden mahrum bırakılmalarının sonucunda cahilliğin ve yoksulluğun kucağını itilmiştir.

Çalışmaya konu olan İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura'nın eğitim görüşlerini, Rusların Türkler için uyguladığı bu eğitim stratejisi ve bu stratejiye Türklerin gösterdiği muhafazakâr tepki ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Her ikisi de başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerindeki insanlarla görüşme imkânı bulmaları sayesinde Türkler ile diğer toplumların eğitim durumları hakkında kıyas yapma imkânına sahip olmuşlardır. İsmail Gaspıralı, Rusya Müslümanlarının eğitimde çok geri kalmış olduklarını üzümlere müşahede etmiştir. Örneğin, söz konusu dönemde Fransa'nın nüfusu 36 milyon civarındadır ve ülkede yaklaşık 152 bin öğretmen görev yapmakta, yaklaşık 232 Fransız'a bir okul düşmektedir. Diğer bir ifade ile yaklaşık 46 Fransız ailesinin çocukları bir okulda eğitim-öğretim görmektedirler. Fransa'daki okul sayısını bu şekilde nüfusa oranladıktan sonra Gaspıralı, kendi yaşadığı yer olan Bahçesaray'ı Fransa'yla kıyaslamıştır. Aynı oranlar dikkate alındığı vakit Bahçesaray'da nüfusa göre 52 adet okul olması gerekirken sadece 12 okul olduğunu ifade etmektedir. Yine aynı şekilde Türk dünyasının önemli şehirlerinden birisi olan Taşkent'in 100 bin nüfusa sahip olduğunu ve yaklaşık 434 okul gerekli iken, burada ancak 40 civarında okulun bulunduğunu belirtir. Bütün bu hesapları yapan Gaspıralı'nın söz konusu duruma çok üzümlere “halimiz perişan, işlerimiz çok geride, neden geri kaldığımıza başka sebep aramaya gerek yok!” diyerek üzüntüsünü ifade ettiği görülmektedir.⁵ Aynı zamanda, Rusya'da yaşayan Türklerin özellikle ilkökul sayısı açısından Fransa, İspanya, İtalya, Avusturya ve Rusya gibi ülkelerden geride olmadığını, ancak okullarının durumunun iyi olmadığını da belirtmektedir.⁶

Yusuf Akçura, hem İstanbul'daki mekteplerde hem de Fransa'daki yüksek eğitim kurumunda eğitim alan bir öğrenci, aynı zamanda Kırım ve Tatar bölgelerini yakından tanıyan sorumlu bir aydın kimliği ile Türklerin eğitim süreçlerindeki eksikliklerini tespit etmeye çalışmış ve bu eksikliklerin giderilmesi için çözüm önerileri sunmuştur. Osmanlı Devleti'nde uygulanan düalist eğitim sisteminin zararlarına vurgu yapan Yusuf Akçura, farklı felsefelere dayanan kurumlarda eğitim alan kişilerin toplumda ideal ve duygu anarşisine neden olduklarını ve bu durumun ülkenin zararına olduğunu ifade etmiştir.⁷

² Yavuz Akpınar, *İsmail Gaspıralı-Seçilmiş Eserleri 4-Eğitim Yazıları*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2017, s. 28-29.

³ Hablemitoğlu, *age*, s. 13.

⁴ Ahmet Kanlıdere, “Türkistan'da Çarlık Yönetim ve Etkileri”, *XIX. Yüzyıl Türk Dünyası*, Ed. Ahmet Kanlıdere, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 186.

⁵ İbrahim Maraş, “İsmail Gaspıralı'nın Bilinmeyen bir Risalesi: Mektep ve Usul-i Cedid Nedir?” *Emel Dergisi*, S. 219, (İstanbul 1997), s. 12-13.

⁶ *Tercüman*, 9 Senteber (9 Eylül) 1897, Nu: 36, s. 1.

⁷ François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 147-148.

İsmail Gaspıralı, okulların fiziki açıdan yetersiz olmasıyla birlikte eski usul eğitim metotlarının da artık işlevini yerine getiremediğini tespit etmiştir. Kırım ve Tatar bölgesindeki okullarda öğrenciler 4-5 sene okulda ve 10-15 sene medresede öğrenim gördükten sonra sadece Arapça öğrenebildiklerini ve öğrencilerin %10'unun bile iyi eğitim alamadıklarını ifade etmiştir.⁸ İsmail Gaspıralı'ya göre, bu başarısızlığın nedeni, öğrenci ve öğretmenler değildir. Aksine öğretmenlerin günde 7-8 saat fedakârca çalıştıklarını ve bunun karşılığında ise çok az bir ücret aldıklarını belirterek, bu fedakârlıklara rağmen fiziki şartların yetersizliği ve eğitim metotlarının öğrenmeyi destekleyici nitelikte olmamasından dolayı ilkokullarda sadece temel dini bilgilerin verilebildiğini ve Kuran'ı okuyabilmeleri için Arapça okumanın öğretildiğini ifade etmiştir. Sonuçta 4-5 senelik bir eğitim sürecinden sonra ilkokuldan mezun olan birçok öğrencinin kendi ismini dahi yazamadığını, Arapçadan başka hiçbir yazıyı da okuyamadığını, kendi anadili olan Türkçe bir kitabı bile yabancı dilde yazılmış bir kitap olarak kabul ettiğini belirtmektedir. Eğitim sorununun temelinde eğitim sistemi ve eski eğitim metotları bulunmaktadır.⁹

Yusuf Akçura, İstanbul'daki kültür atmosferinin en önemli zaafını, hayal ve evham olarak tespit etmiştir. Müspet ilimden uzak kalan Osmanlı yurdu, evham ve hayal içinde yaşamaktadır. İnsanlığın gelişiminin göstergesi olan ve Osmanlı aydınlarının da gözlerini kamaştıran elektrik, şimendifer, telefon, telsiz, telgraf, dretnot ve hava gemileri matematik ve fen ilimlerinin sonucudur. Osmanlı Devleti, hayal ve evhamdan kurtularak ilme dönmelidir.¹⁰

Akçura, "Emel ve İdeal" makalesinde, ilkokullarda (mahalle mektebi) eğitim veren mahalle imamlarının her gün eğitim vermediğini, eğitiminin bir sistem ve programa bağlanmadığını, okul ve öğretmenin maddi ihtiyaçlarının öğrencilerden istenmesinin eğitim ve öğretimi olumsuz etkileyeceğini ifade eder. İstanbul'daki mahalle mekteplerinin hocalarının eğitim usulü bilgisinden yoksun olmalarını, okulda dayak uygulamasının bir eğitim metodu olarak kullanılmasını ve nihayetinde mektep sistemi olmamasını kusur olarak değerlendirir. XX. yüzyıl Osmanlı Devleti eğitim sisteminin Akçura'ya göre en önemli sorunu, emel ve ideal eksikliğidir. Ona göre, okulda öğrencilere ideal verilmeden eğitim verilemez. Öğrencilere güçlü dini, millî, vatani idealleri aşılacak gereklidir. Osmanlı eğitiminin ise bu yönde bir hedefi ve gayretinin olmadığını, eğitim amaçlarının açık ve net bir şekilde ortaya konulmadığını ifade eder.¹¹

Öğretmenlerin ortaöğretim seviyesindeki öğrencileri belirli bir gaye ve ideale sevk edememesi nedeniyle öğrenciler, yükseköğretim de "dalgalarda düzensiz bir gemi" gibi kalmaktadırlar. Maneviyatı olmayan ve bir değere inanmayan öğrenci, dünyevi hazlara düşkün bir insan olarak yetişir. Böyle yetişen birey, vatana hizmeti hedefleyemez. Akçura'ya göre, Tanzimat mektepleri, emel ve idealden yoksun talebeler yetiştirmektedir.¹² Yusuf Akçura, bu görüşlerini okul ziyaretlerindeki gözlemleri ile örneklemiştir. Öğrencileri, ideal yönünden eksik yetişmekle birlikte bilgi bakımından da ezberci olarak değerlendirir.¹³

İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura, yaşadıkları şehirlerle ilgili (İstanbul-Bahçesaray) eğitim durumuna ilişkin tespitler yapmışlardır. Aksaklıkları, düzensizlikleri ve hataları, çoğunlukla Avrupa'dan örnekler göstererek değerlendirmişlerdir. Akçura, klasik dönem Osmanlı eğitim

⁸ *Tercüman*, 25 Ağust (25 Ağustos) 1896, Nu: 33, s. 1.

⁹ *Maraş, agm*, s. 14.

¹⁰ Yusuf Akçura, "Mektep Müzesi", *Türk Yurdu Dergisi*, S. 48, (Eylül 1913), s. 445-448.

¹¹ Yusuf Akçura, "Emel ve İdeal", *Türk Yurdu Dergisi*, C I/S. 16, (Haziran 1912), s. 265-268.

¹² Akçura, "Emel ve İdeal", s. 265-268.

¹³ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, XVI/2, Ankara, 1341.

kurumlarının ve askeri mekteplerin istisnalar olmakla birlikte daha idealist insanlar yetiştirdikleri fikrindedir.¹⁴

İsmail Gaspıralı 1881 yılında Rusya’da yaşayan 16 milyon Müslümanın 16 bin mektebe ve 214 medreseye sahip olduğunu, yaklaşık 500 bin çocuğun okula gittiğini, ancak bu okullarda eğitimin sayı dışında bir nitelik ihtiva etmediğini, öğrencilerin yıllarının heba olduğunu, beş yıl içerisinde okuma yazma bile öğrenemediklerini ifade etmektedir. Bu nedenle mektep ve medreselerin ıslahı zorunludur. Milletın, eğitime büyük önem ve ehemmiyet verdiğini sözle ifade etmesine karşın, aslında eğitime ilgisi ve eğitim için fedakârlığı aynı seviyede değildir.¹⁵

Hem Bahçesaray’da hem de İstanbul’daki eski usul mekteplerde öğrencilerin okula kayıt sistemi, kayıt zamanı, sınıf ortamı ve okul yönetimi konularında sistemsiz bir yapı olduğunu ifade eden İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura, eski okulları bu eksiklikleri bakımından eleştirirler. Sıbyan mektepleri ve eski usul okullarda öğretim yılı, sistemi, kayıt dönemi, sınıf sistemi ve ders programı olmamasının eğitimin ilerlemesinin önünde engel olduğu ifade edilir. Her iki aydın da eğitimin modernleşmesini, gerekli hatta elzem görür.¹⁶

II. İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura’nın Eğitim Görüşleri

İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura, Türk yurtlarının en önemli ve en acil ihtiyacının eğitim ve buna bağlı olarak da mektep olduğunu değerlendirirler. Milletın geleceğini okul ve eğitim sistemi ile doğrudan ilişkili görürler. Onlara göre, milletın esarete düşmemesi, ancak maarif ile mümkündür. Bu nedenle eğitim reformları için acil bir planlama yapılmalı ve uygulamaya geçilmelidir. On beş-yirmi yıl içinde kadın-erkek bütün Türklerin okuma yazma öğrenmeleri sağlanmalıdır. Bu geçmişte kurulan akıncı orduları gibi, bir maarif ordusu kurmakla mümkün olacaktır. Bu ordunun askerleri “Milli Muallimler”, başbuğlar ise daha kolay öğrenme usullerini geliştiren usûl-i tedris muallimleri olacaktır. Gaspıralı, İstanbul’da Darülmuallimin müdürü Satı Bey’in iki ayda okuma yazma öğreten tedrisat usullerini, ideal örneklerden birisi olarak gösterir. Onun bu çalışmalarını, düşman üstüne amansızca akın eden bahadırlara benzetir.¹⁷

II. 1. Okul ve Eğitim Sistemi

İsmail Gaspıralı, eğitim hayatının önemli bir bölümü Rus okullarında geçmiş, gençlik yıllarından itibaren bu okullarda, Türklerle Ruslar arasındaki başlıca farklılıkları gözlemlemeye başlamıştır. Bu gözlemleri ile birlikte bir dönem Rus Askeri Lisesi’nde bulunması ve 1868 yılı itibarıyla Bahçesaray’da bulunan Zincirli Medresesi’nde Rusça öğretmeni olarak görev yapması sonucunda modern Rus eğitim sistemiyle geleneksel Türk medrese sistemini karşılaştırma fırsatına sahip olmuş, böylece aradaki farklılıkları tespit edebilme imkânı bulmuştur. Bu gözlem ve tespitler, onun eğitim sistemi hakkındaki görüşlerinin oluşmasında etkili olmuştur. İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura, okulu eğitimin temeli olarak görmüşlerdir. İyi bir eğitim için öncelikle okulların fiziki ortamlarının ve okul yönetim sisteminin düzenli olması gerektiğini değerlendirmişlerdir. Öğrenciler okula, öğretim yılı esasına göre kayıt döneminde başlatılmalı ve esas işleri öğrencilik olmalıdır. Tarım mevsimine göre düzenlenmiş eğitim takvimi, kırsal bölgede eğitimin önündeki engellerden birisi olarak görülmüştür. Onlara göre okullar,

¹⁴ Akçura, “Emel ve İdeal”, s. 265-268.

¹⁵ İsmail Gaspıralı, “Talim ve Terbiye”, *Türk Yurdu Dergisi*, C I/S. 7, (1912), s. 109-111.

¹⁶ Ahmet Kolbaşı, *Araftakilerin Umudu: Usul-i Cedid- 19. Yüzyıl Sonlarında Rusya Türklerinde Eğitimde Yenileşme Hareketleri*, Minel Yayınları, Ankara 2018, s. 25-30.

¹⁷ Gaspıralı, “Talim ve Terbiye”, s. 109-111.

öğrencilerin seviyelerine göre dersliklere ayrılmalı, her öğrenci kendi yaş ve seviyesi ile birlikte eğitim almalıdır. Okulda öğrencilerin okuyacağı dersler öğretmenin inisiyatifine ve becerisine bırakılmamalı, öğrenciler belirlenmiş bir müfredat ile Türkçe okuma-yazma, temel düzeyde matematik ve fen derslerini, Kur'an-ı Kerim'le birlikte öğrenmelidir.¹⁸

İlk mektepler, öğrencilerine okuma-yazma, temel dini görevlerini ifa edecek kadar dini bilgi ve gündelik ihtiyaçlarını karşılayacak kadar matematik ile heves uyandıracak derecede fen ve edebiyat eğitimi vermelidirler. Böylece ilk mektepler, öğrencilerin temel ihtiyaçlarını öğretme, bilim ve sanata ilgi uyandırma işlevlerini yerine getirmiş olacaktırlar. Bu görevleri yerine getirebilmeleri için ilk mektep muallimlerinin yetiştirilmesi son derece önemlidir. Öncelikle bir ilk mektebin bu görevleri yerine getirmesi için 3-4 muallime sahip olması gerekmektedir. Elbette bu muallimlerin, Dârümuallimin mezunu olması ya da idadî sonrasında "amel-i usûl-i tedris" hakkında ders alması çok daha uygun olacaktır. İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura, bu yönüyle toplumun kaderini okula, okulun kaderini ise öğretmene bağlamıştır. Bu nedenle de maarif davasında öncelik, iyi öğretmen yetiştirmeye verilmiştir.¹⁹

Nitelikli ve dönemin koşullarına uygun okul kurmanın ikinci şartı, okulun mali ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. İhtiyaçlara zamanında karşılık verebilecek güçlü bir ekonomik yapı oluşturulmadan hedeflenen okulları oluşturmak mümkün değildir. Akçura, Amerika ve İngiltere gibi ülkelerin mali durumları sayesinde mükemmel ilkokullar kurabildiklerini düşünmektedir. Oysaki hem Osmanlı Devleti'nde hem de Türkistan ve Kafkasya'da iktisadi durumun el vermemesi nedeniyle Türkler, tek öğretmenli ve sınırlı programlara sahip ilkokullarla yetinmek zorunda kalmışlardır.²⁰

Eğitimin beklenen yararları sağlayabilmesi için her 60 hane ya da üç yüz nüfus için bir okul kurulması gerektiğini öngören Yusuf Akçura, Türk devletlerinin mali yapısının ve Türk köylerinin az nüfuslu ve dağınık olmasının bu düşüncenin gerçekleşmesini mümkün kılamayacağını da tespit etmiştir.²¹ Akçura'nın bu fikirlerinde, "muallim" olarak tanımladığı İsmail Gaspıralı'nın büyük etkisi vardır. Akçura, Gaspıralı'nın yayınladığı *Tercüman* gazetesinde ifade ettiği "*dilde, fikirde, işte birlik*" idealinin ve Usûl-i Cedid düşüncesinin Türk yurdunda Rönesans'ı gerçekleştirecek kadar önemli olduğunu ifade eder.²²

Okul kurma konusunda Gaspıralı'nın 1910'lu yıllarda büyük ölçüde başarıya ulaştığı görülür. Müslüman Türklerin yaşadığı bölgelerde onun gayretleri, çalışmaları ve teşvikleriyle birçok eski okul modern okullara dönüştürülmüş, yeni ilkokullar, ortaokullar ve liseler açılmıştır. 1908 yılında yeni usulde 1500 civarında okulun olduğu ve eski okulların dönüşümünün devam ettiği bilinmekte, 1910'lu yıllarda, yeni metotlarla eğitim veren altı bin civarında okul bulunmaktaydı.²³

Eğitimde yeniden yapılanma sürecinin, ilkokuldan mı yoksa yükseköğretimden mi başlaması gerektiği konusunda II. Meşrutiyet döneminde başlayan Tuba Ağacı Nazariyesi tartışmalarını da değerlendiren Akçura, nazariyedeki görüşlerin aksine ortaöğretime öncelik verilmesi düşüncesini ileri sürer. Ona göre, okuma yazma ve temel becerileri kazandırması gereken ilkokul ve uzmanlık eğitimi vermesi beklenen yükseköğretimin aksine ortaöğretim; öğrencilerin çağdaş, medeni ve milli kültüre sahip bireyleri yetiştirebilecek, bilimsel düşüncenin

¹⁸ Gaspıralı, "Talim ve Terbiye", s.109-111; Kolbaşı, *age.*, s. 25-30.

¹⁹ Akçura, "Emel ve İdeal", s. 265-268; Gaspıralı, "Talim ve Terbiye", s. 109-111.

²⁰ Akçura, "Emel ve İdeal", s. 265-268.

²¹ Akçura, "Emel ve İdeal", s. 265-268.

²² Georgeon, *age.*, s. 26.

²³ Selçuk Türkyılmaz, *İsmail Gaspıralı ve Rusya Türklerinde Milli Uyanış*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018, s. 206; Akpınar, *Eğitim Yazıları*, s. 30-31.

kazandırılabilmesi eğitim kademesidir. Onun bu düşünceleri eğitim bilimi ilkeleri ve öğrencilerin ortaöğretime hazırlık durumları bakımından tartışılabilir. Ancak, cumhuriyetin ilk yıllarında ismi idadîden liseye dönüşen ortaöğretim kurumlarının yeniden yapılandırılmasında söz konusu fikirlerin etkili olduğu görülmektedir. Akçura, liselerde önce Fransız eğitim müfredatının daha sonra ise Alman eğitim müfredatının neredeyse tamamen kopyalanarak uygulandığını ifade etmektedir. Bu uygulamanın özellikle kız okulları için Berlin elitlerinin programının Türkiye'ye getirilmesi ile sonuçlandığını, ancak Türk toplumunun eğitim ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğunu değerlendirmiştir.²⁴ Akçura, ailesinden uzakta eğitim görmekte olan öğrencilerin barınacağı öğrenci yurtlarının da temizlik, sağlık ve güvenlik bakımından yeterli olması ve bu kurumların, eğitimin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder.²⁵

II. 2. Eğitim'de Dilin Önemi ve Yabancı Okullarda Eğitim

Bütün Türk-Tatar bölgelerinde Rus Çarlığı, Türk öğrencilerin Rus okullarında Rusça eğitim almalarını zorunlu hale getirmiştir. Rusça eğitim, Rusya Müslümanlarının Ruslaştırılması politikasının, Türk kültüründen uzaklaştırma hedefinin bileşenlerinden birisi olur. Bu nedenle İsmail Gaspıralı, Rusların bu siyasetine şiddetle karşı çıkar. O, eğitimde anadilin önemi üzerinde özenle durur. Aslında Türklere ait çok sayıda okul (medrese) vardır. Fakat Gaspıralı, bu okullar içerisinde ana dilde eğitim veren millî okulların olmamasını, Rus politikasının hedefe ulaşmasını kolaylaştıran etkenlerden birisi olarak değerlendirir. O, okullarda eğitim gören Türk öğrencilerin günün yarısından fazlasını Rusça derslerle geçirmek zorunda kaldıkları ve bunun sonucunda yorularak diğer derslere ilgi gösteremediklerinden yakınır. Fakat bununla birlikte Türk halkının ne millî ve dini derslerden ne de sosyal hayatta ihtiyaç duydukları Rusçadan vazgeçmek istemediklerini, Rusçanın lazım ve faydalı olduğunu da ifade eder. Bunun için bütün derslere eşit süre verilmesi gerektiğini savunur.²⁶

Gaspıralı, Türklerin dünyanın çeşitli coğrafyalarına yayıldıklarını, birçok Türk kavminin yüzyıllardan beri biri birileriyle iletişim kurmadıklarını, dolayısıyla zamanla biri birilerine kültürel olarak yabancılaştıklarını ifade etmektedir. Ortak Türk dilinde bile birçok şivenin meydana geldiğini belirtirken,²⁷ Türk halklarının arasındaki birliğin sağlanabilmesi için aralarında dil birliğinin oluşması gerektiğini düşünür. O, Türkler arasındaki bütün bu farklılıkların eğitim aracıyla ortadan kaldırılabilmesine inanır.²⁸ I. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1919 yılında Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Türk dünyasıyla ilgili hazırlanmış olduğu raporlarından Gaspıralı'nın ne kadar haklı bir düşünceye sahip olduğunu anlamamız mümkündür. Raporla, dünya Türkleri arasındaki birlikteliğin ancak kendi aralarındaki dil birliğinin sağlanmasıyla mümkün olacağı, bu birlikteliği bu zamana kadar sağlayamadıkları vurgulanmıştır.²⁹

Yusuf Akçura da eğitimde dilin önemi hakkında Gaspıralı ile benzer değerlendirmeler yapmaktadır. Ancak o, Gaspıralı'dan farklı olarak İstanbul'da yüzleştiği Fransızca eğitimi ve yabancı okullarda Türk çocuklarının okuması yönü ile bir başka noktaya odaklanmak zorunda kalmıştır. Rusya Müslümanları arasında milli eğitim yabancı bir devlet tarafından engelleni-

²⁴ TBMMZC, XV/2, s. 185; Yavuz Arslan, *Yusuf Akçura'nın Eğitim ve Kültür Görüşleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2010, s. 80-85.

²⁵ Yusuf Akçura, "Talebe Yurdu", *Türk Yurdu Dergisi*, C II/S. 18, (Temmuz 1912), s. 305-306.

²⁶ *Tercüman*, 12 Dekabr (12Aralık) 1913, Nu: 273, s. 1.

²⁷ Akpınar, *Eğitim Yazıları*, s. 15-16.

²⁸ Metin Arkan, "Gaspıralı'nın Türk Dünyasına Tesirleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, C V/S. 1, (İzmir 2005), s. 16.

²⁹ *Pollisches Archiv des Auswertigen Amtes (PA-AA)*, R 11074, Russland No: 97b, 13.06.1919.

yor iken, Osmanlı Devleti'nde eğitim, Türkçe dışında bir dil ile devlet eli ile teşvik edilmektedir. Akçura bu duruma, Türk çocuklarının Avrupa'daki okullara eğitim için gönderilmesi, yabancı dil ile eğitim gibi konularda makul ve mantıklı bir yol izlenmesi şartıyla olumlu yaklaşmıştır. Memleketin medeni istikbalinin sağlanması için "Avrupa irfan menbasından" gerektiği gibi istifade edilmesi fikrini taşımaktadır.³⁰

Yusuf Akçura, Avrupalıların Osmanlı topraklarında açtığı okulları millî gelişmenin önünde engel olarak görür. O, yabancı okulların öğrencilere din, millet ve vatan ideali vermediğini, hatta bu duyguların gelişmesine engel oluşturduğunu düşünmektedir. Yabancı okullar öz kültürüne yabancı, birbirine zıt, düzensiz insanlar, ideal ve emelden yoksun kümeler ortaya çıkarmaktadır. Toplumda ideal ve emel birliği olmadan millet olma bilinci sağlanamayacağını savunan Akçura, Müslüman öğrencilerin yabancı mekteplere millî bilinç kazanmadan gönderilmelerini olumlu karşılamaz.³¹ Pedagoji biliminin, yabancı literatür tam olarak anlaşılmadan, çeviri yolu ile alınmasını ve Türk milletinin yapısına özgü bir niteliğe kavuşturulmadan uygulamaya çalışılmasını sevimsiz ve yararsız görür.³² Bununla birlikte Latin Alfabesi temeline dayanan yeni Türk alfabesine geçişi ise olumlu karşılar ve alfabe değişikliği ile okuma yazmanın daha kolay hale geldiğini ifade eder.³³

Hem İsmail Gaspıralı hem de Yusuf Akçura'da yabancı dil eğitimi ve yabancı okullarda eğitim konularında tamamen kabul ve tamamen ret yaklaşımı söz konusu değildir. Bu konuda ölçülü, sınırları belirlenmiş seçmeci bir yaklaşım sergilemişlerdir. Millî kültürün korunması ve millî duyguların devamının sağlanması koşulları ile yaşanan coğrafyanın şartlarının gerektirdiği yabancı dil eğitimi ve çağdaş gelişmeleri öğrenmek için yabancı okullardaki eğitime denetimli olmak şartı ile olumlu baktıkları görülmektedir.

II. 3. Geri Kalmışlığın Çözümünün Eğitimde Aranması

İsmail Gaspıralı, Rusya Müslümanlarının içerisinde buldukları sefalet ve cehaletten kurtulmalarının tek çaresinin eğitim olduğu kanaatine varmış ve çalışmalarını bu yönde yoğunlaştırmıştır. Ona göre, önce eğitim gerekmektedir. Eğitimden mahrum olan bir millet, son teknolojiye ve yeniliklere de sahip olsa başarı sağlayamaz. Eğitim olmadan halkın refaha kavuşması ve ülkenin sanayileşmesi mümkün görülmemektedir. Her şeyden önce okul gereklidir. Yollardan, limanlardan, bankalardan, hatta camilerden daha önce okul yapılmalıdır.³⁴ Gaspıralı'ya göre, Müslümanların kötü durumda olmalarının tek sebebi vardır, o da cehalettir. Cehalet ise, okumakla aşılabilecek bir hastalıktır. Söz konusu dönemde Müslümanlar çok az okuyordular. Oysa, İslamiyet'in kutsal kitabı olan Kuran'ın ilk emri "oku" diye başlıyordu. Ayrıca peygamber de "Doğumdan ölüme kadar ilim öğreniniz!" diyor, başka bir buyruğunda da ilim öğrenmenin her erkek ve kadına Allah'ın emri olduğunu belirtiyordu. Gaspıralı yazılarında ve konuşmalarında İslamiyet'in gelişmelere kapalı bir din olmadığını, aksine eğitime ne kadar önem verdiğini sık sık dile getirmiştir. O, İslam ülkelerinin geri kalmışlığını eğitimde geri kalmışlığa bağlar. Bu bağlamda işe öncelikle dini eğitimden başlamak gerektiğini düşünür. Zira söz konusu dönemde dini eğitim halkı doğrudan etkilemektedir. İslam dini sonradan uydu-

³⁰ Yusuf Akçura, "Fikir Sormak: Avrupa'da Okuyan Talebelerimizden Bir Sual", *Türk Yurdu Dergisi*, C. III/S. 50, (1913), s. 45.

³¹ Akçura, "Emel ve İdeal", s. 265-268.

³² Akçura, "Mektep Müzesi", s. 445-448.

³³ Yusuf Akçura, "Ülkü Seçmeler (1933-1941)", *Birinci Türk Tarihi Kongresi*, Ankara 1982, s. 27.

³⁴ Belkis Ulusoy, "İsmail Gaspıralı Bey İle Röportaj", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 15, (İstanbul 2002), s. 231, 233, 238.

ruhan hurafelerden kurtarılmalı, Allah'ın buyruğu ve peygamberin sözlerini rehber olarak bilimin öncülüğünde dini eğitimler yeniden yapılandırılmalıdır. Yazılarında dini eğitimin gerekliliği kadar diğer bilimlerin de öğretilmesi gerekliliğini de ifade eder.³⁵

Yusuf Akçura'nın yazılarında eğitim, milletin muasır medeniyet seviyesine ulaşmasının yegâne aracı olarak tanımlanmaktadır. Bunun için en alt kademedan başlayarak en üst kademeye kadar milletin her ferdinin millî eğitim anlayışı ile bir ideal sahibi olması gerekmektedir.³⁶ Millî Mücadele döneminde Ankara'da düzenlenen Serbest Halk Derslerinin açılış konuşmasında Akçura, medeniyeti maddi ve manevi medeniyet olarak ikiye ayırmıştır. Maddi medeniyet unsurlarını vapur, uçak, telefon gibi teknik aletler ile tanımlamış ve bu aletlerin kullanılması ve nihayetinde üretilmesi için eğitimin önemine vurgu yapmıştır. Manevi medeniyet unsurlarını ise iktisat, hukuk, ahlak ve güzel sanatlar olarak tanımlamış ve batının bu yönleri ile üstün olduğu düşüncesini ret etmiştir. Bu fikirleri ile Akçura, geri kalmışlığı sadece maddi medeniyette geri kalmışlık olarak değerlendirir. Akçura da tıpkı Gaspıralı gibi batı medeniyetinin gelişmişliğini eğitimdeki gelişmişliğine bağlar. Türk yurtlarında da geri kalmışlıktan kurtulmak için eğitim, yenilikçi, genel, mecburi ve ücretsiz olmalıdır. Eğitimin yaygınlaştırılması ve niteliğinin artırılması geri kalmışlığın yegâne çözümü olarak görülür. Maddi medeniyetin gelişmesi ve manevi medeniyetin korunması için eğitim en ücra köylere kadar ulaştırılmalıdır. Fakat bununla birlikte Akçura, maddi medeniyet unsurlarının manevi medeniyet unsurlarına da etki edeceğini ifade eder ve bunu binanın temelindeki değişikliklerin binanın tamamını etkileyeceği örneği ile izah eder.³⁷

II. 4. Eğitim Düşüncesinde Avrupa Etkisi

İsmail Gaspıralı, Türk ve İslam dünyasının ortak probleminin eğitimsizlik olduğunu ileri sürerken, onların bilim ve teknolojiyle kurtulabileceğini, bilim ve teknolojiye ulaşmak için eğitimin şart olduğunu vurgular. Bilim ve teknolojiye ulaşabilmek için eğitimin batılı bir anlayışla verilmesinin gereğini ifade eder. Bu noktada gelenekçilerin kendisine karşı çıktıkları ve onu Hristiyanlaşmakla suçladıkları görülmektedir. Bunlara karşı ise Gaspıralı, Avrupa'nın bilgi ve teknolojiyi İslam dünyasından aldığını, fakat İslam dünyasının eskisi kadar bilgiye ve eğitime önem vermediğinden dolayı geri kaldığını belirtir. Böylece Hristiyan dünyasından bilgiyi ve teknolojiyi almakla Müslümanlıklarından bir şey kaybetmeyeceklerini savunur.³⁸ Avrupa halklarının cehalet ve bağınazlıktan kurtulmasında, bilginin artması neticesinde sanayileşmenin hız kazanmasında ve dolayısıyla refah düzeyinin yükselmesinde, matbaayla birlikte hızla çoğalan kitap ve süreli yayınların etkisinin önemli olduğunu değerlendirir. Bütün bunlar Avrupa'da uluslaşma, modernleşme, hürriyetçi ve demokratik düşüncelerin gelişme sürecini hızlandırmıştır. Bu gelişmeler neticesinde Avrupa hükümetleri tarafından halkın eğitiminin devlet tarafından ücretsiz sağlanması gerektiği düşüncesi kabul edilmiş ve bu durum devletlerin bir görevi olarak görülmüştür.³⁹ Böylece kısa vadede eğitim şehirlerin dışında da yaygınlaşmış, bilim daha hızlı gelişme fırsatı bulmuştur. Bilimsel çalışmalar neticesinde gelişen teknoloji sayesinde sanayileşme artmış, ortaya zengin ve güçlü devletler çıkmıştır.

Gaspıralı'ya göre, Rusların modern hayata geçişlerinin temelinde Avrupa yatmaktadır. Ruslar Avrupa'yla çok önceki tarihlerde irtibata geçmişlerdi. 1762 yılında tahta çıkan Çar III. Petro'nun eşi Almanya'nın Anhalt-Zerbest Dornburg bölgesinin prensesiydi. Asıl ismi Sophie

³⁵ *Tercüman*, 25 Ağustos (25 Ağustos) 1896, Nu. 33, s. 1.

³⁶ Akçura, "Emel ve İdeal", s. 265-268.

³⁷ Yusuf Akçura, "Derslere Başlarken", *Siyaset ve İktisat*, Yay. Haz. Erdoğan Murat, Sinemis Yayınları, Ankara 2006, s. 55-67.

³⁸ Akpınar, *Eğitim Yazıları*, s. 20.

³⁹ Akpınar, *Eğitim Yazıları*, s. 23.

Augusta Frederika olan prenses, eşi III. Petro'nun ölmesiyle II. Katerina olarak Rusya çaricesi ilan edilmişti.⁴⁰ Katerina, Rusya'nın geri kalmış bir ülke olduğunu düşünmüş, bundan dolayı ilk faaliyetlerinden birisi olarak başta Almanya (Prusya) olmak üzere Avrupa'dan ülkesine yerleşimcilerin gelmelerini istemişti. Böylece gelen Avrupalıların Rusya'yı değiştirebileceklerini öngördü.⁴¹ Bunun neticesinde bir çağrı yaptı ve çağrısını Avrupa şehirlerindeki Rus konsolosluklar aracılığıyla duyurdu. Ciddi teşvikler veren Katerina'nın çağrısı, karşılık bulmuş ve başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinden Rusya'ya göçmenler gelmişti. Söz konusu bu faaliyetler çerçevesinde Rusya topraklarında sadece Almanlar için dört bin yerleşim yerinin kurulduğu ifade edilmektedir. Gelen bu göçmenlerin özellikle tarım ve teknik alanında Rusya'ya çok etki ettikleri bilinmektedir.⁴² Bununla birlikte Ruslar, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa edebiyatı ve bilimsel çalışmalardan birçok önemli eseri Rusçaya çevirmişler ve bu suretle Avrupa'nın birikiminden çok yararlanmışlardır.

Gaspıralı da medeniyet kaynağını yerinde görmek ve incelemek için Batı Avrupa seyahatine çıkmıştır. Bu seyahati esnasında Paris'te (1871-1874) kaldığı yıllarda batı dünyasını incelemiş ve anlamaya çalışmıştır. Özellikle Fransız eğitim sistemini teferruatlı bir şekilde incelediği görülmektedir.⁴³ Ayrıca başta İsviçreli pedagog Pestalozzi'den,⁴⁴ Komensky'den⁴⁵ ve Uşinsky'den⁴⁶ etkilendiği ve eğitim konusunda onların yolundan gitmeleri gerektiğini kendi gazetesi olan *Tercüman*'da yazdığı bir makalede ifade etmiştir.⁴⁷ Avrupa seyahatinden sonra Gaspıralı, eğitim karşılaştırmalarına daha geniş açıyla bakarak Avrupa'daki eğitim sistemiyle Türklerin eğitim sistemini kıyaslamaya başlamıştır. Sürekli, neden Müslüman-Türk dünyasının Hristiyan-Avrupa dünyasından geri kaldığını sorgulamıştır. Gaspıralı, kısa bir süre sonra Avrupa'daki olumlu gelişmelerde, eğitim sisteminin önemli katkısının olduğu kanaatine varmıştır.⁴⁸

Gaspıralı'da, Avrupa'da kaldığı süre içerisindeki gözlemleri doğrultusunda Avrupa'nın gelişme ve modernleşme sürecinde eğitim faaliyetleriyle birlikte gazetenin de önemli bir rol oynadığı düşüncesi hâsıl olur. Böylece amaçlarını gerçekleştirebilmek için eğitime önem verme kadar yayıncılığa da önem vermesi gerektiğini düşünür. Uzun uğraşlardan sonra yak-

⁴⁰ Fatih Çolak, *Alman İmparatorluğu ve Türkistan 1910-1920*, Çizgi Yayınları, Konya 2019, s. 129.

⁴¹ Gerd Stricker, "Deutsche Siedler auf russischem Boden", *Russen und Deutsche 1000 Jahre Kunst Geschichte und Kultur*, Michael Imhoff Verlag, Berlin 2013, s. 260.

⁴² Philipp Schütz, *Der Ruf der Zarrin-Ein Beitrag zur Auswanderung hessischer Familien nach Russland*, Elwert Verlag, Marburg 1989, s. 6-7, 9, 20-21; Manfred Nawroth, "Deutsche im Kaukasus bis zum Beginn 20. Jahrhunderts", *Russen und Deutsche 1000 Jahre Kunst Geschichte und Kultur*, Michael Imhoff Verlag, Berlin 2013, s. 272-279.

⁴³ Mustafa Cemiloğlu, "İsmail Gaspıralı ve Eğitim-Öğretim Faaliyetleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, C V/S. 1, (İzmir 2005), s. 32.

⁴⁴ İsviçreli pedagog olan Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827), dil, ilahiyat, hukuk ve tarih öğrenimi görmüştür. Pedagojiyi halkın anlayacağı dilde yorumlamış ve anlatmıştır. Sosyal meselelerin ancak yeni bir eğitim düzeniyle çözülebileceğini savunmuştur. Tarım ve meslek bilgisi eğitimine önem vermiş, kendisini özellikle yoksul çocukların eğitilmesine adanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Neuhofta, Stans'ta, Burgdorf ve Yverdon'da okullar açmıştır. Pestalozzi eğitime dair çok sayıda eser vermiş, dönemin gazetelerinde makaleler yazmıştır. (Daha geniş bilgi için bk. *Meydan Larousse-Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, C. XVI, Yay. Haz. Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Aras, Hakkı Devrim, Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul 1992, s. 23.

⁴⁵ Jan Amos Komensky (Cemenius) (1592-1670), pedagojiyi ayrı bir bilim olarak değerlendiren ilk kişidir. O, insanların cehaletten, sefaletten ve birbirleriyle savaşmalarından ancak eğitimle kurtulabileceklerini savunmuştur. Doğduğu yer olan Uhersky Brod (Çek Cumhuriyeti) ve Leszno'da (Polonya) yöneticilik yaptığı okullarda reformalar yaptı. Anadilde eğitim vererek Latinceyi yabancı dil olarak okuttu. 6-12 yaş arasındaki öğrencilere gereksiz bilgiler vermek yerine gündelik hayatta kullanacakları bilgileri vermenin uygun olacağını düşündü. Anadilde eğitim vermesi, ileriki zamanlarda Çek millî bilincinin oluşumuna zemin hazırladığı kabul edilir. Daha geniş bilgi için bk. *Meydan Larousse-Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, C. IV, Yay. Haz. Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Aras, Hakkı Devrim, Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul 1992, s. 250; Türkyılmaz, *age.*, s. 18-19.

⁴⁶ Konstantin Dimitriyeviç Uşinsky (1824-1871), Rus pedagojisinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Anadilde eğitimi savunmuş, çocukların kendi kişilikleri oluşması kadar yabancı dil öğrenmemeleri gerektiğini iddia etmiştir. Bk. Türkyılmaz, *age.*, s. 20-21.

⁴⁷ *Tercüman*, 4 Dekabr (4 Aralık) 1909, Nu: 49, s. 1.

⁴⁸ Akpınar, *Eğitim Yazıları*, s. 13.

laşık 31 sene (1883-1918), zaman zaman düzensiz de çıksa faaliyette olan “*Tercüman*” gazetesini kurmayı başarır.⁴⁹ *Tercüman* gazetesinin yoğun olarak okunduğu yerlerde yeni metotta okulların da hızla açıldığı görülmektedir.⁵⁰ Avrupa’daki insanların eğitim sayesinde kanun ve nizamların koruması altında rahat ve huzurlu olduklarını dile getiren Gaspıralı⁵¹, okuyup yazmanın, yemek ve içmek gibi bir ihtiyaç olduğunu vurgular. İnsanların bir şeyler öğrenebilmelerinin okur-yazar olmalarına bağlı olduğunu, okuma-yazma bilmeyenlere Avrupa’da insan gözüyle bakılmadığını ifade eder. Türk-İslam dünyasının bu noktada Avrupa’dan yaklaşık yüz sene geride olduğunu, özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya’nın⁵² yüzyıldan beri okullar açmaya ve kitaplar neşretmeye çok para harcadıklarını belirtir. Böylece Gaspıralı’nın verdiği bilgilere göre, eskiden Avrupa’da okuma-yazma oranı %2 iken son yüz sene içerisinde bu oran artarak 1900’lü yılların başlarında %98’e çıkmıştır.⁵³

Yusuf Akçura, 1883 yılında, ailesi ile birlikte İstanbul’a gelmişti. İstanbul, XIX. yüzyılın başından beri uygulanan batılı eğitim tarzının yerleşmeye başladığı, geleneksel eğitim ile birlikte modern eğitim usullerinin de uygulandığı siyasi, kültürel bir merkez durumundaydı. Gaspıralı’nın yaşadığı çevre şartlarından farklı olarak Yusuf Akçura, hem eğitim hem de çevre şartları bakımından Avrupa ile teması, daha belirgin bir coğrafyada yaşamıştır. Böylece Akçura, Gaspıralı gibi eski ile yeni arasındaki mücadelenin ilk yıllarını değil, yeninin üstünlüğünün benimsendiği bir eğitim atmosferini görmüştür. Fakat o, bu yönüyle iki ayrı felsefeden beslenen eğitim kurumlarının yetiştirdiği insan tiplerinin arasındaki çatışmalara da şahitlik etmiştir. O, Tanzimat dönemindeki eğitimde modernleşme sürecinde Osmanlı bürokrasisinin batılı eğitimi yaygınlaştırmak istediğini, ancak bu çalışmanın Osmanlı toplumunun bölünmesine de neden olduğunu düşünür. Tanzimat döneminde geleneksel Osmanlı medreseleri, Avrupa modelinde okulların kurulması ile birlikte kendi kaderi ile baş başa bırakılmıştır. İsmail Gaspıralı’nın Kırım’da modern eğitim lehine açtığı cepheye karşın İstanbul’da Yusuf Akçura modern/batılı eğitimin toplumda oluşturduğu dönüşümü gözlemlene imkânına sahip olmuştur. Bu gözlemlerinde, eğitimdeki felsefe farklılıklarının sosyal etkilerini de değerlendirmiştir. O, Tanzimat mekteplerinden, medreselerden ve yabancı okullardan oluşan farklı eğitim modellerinin toplumda birliğe değil, ayrılığa neden olduğu kanaatine varmıştır.⁵⁴

II. 5. Eğitime Getirilen ve Getirilmeye Çalışılan Yenilikler

Yaşadığı dönemde Gaspıralı’nın çevresindeki insanlar, kendisine “*Türklerin Muallimi*” lakabını takmışlardır. Çünkü o, gençlik yıllarından itibaren herkesin okuma yazma öğrenmesini ve bu yolla bilgi sahibi olmasını istemiş, bunun için çaba sarf etmiştir. Gaspıralı gazeteye erişimin zorluğunu göz önünde tutarak okuduğu gazeteleri kahvehanelere götürerek ve oradaki insanların da okumasını sağlar. Yoksul öğrencilerin eğitimlerine katkı sağlamak ve okulların ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla hayır cemiyetleri kurup bunların yaygınlaşmasını destekler. Böylece yetimlerin, dağılmış aile çocukları ve maddi imkânları kısıtlı olanların eğitimlerini destekler. O dönemde Kırım’dan İstanbul’a 50 öğrenciyi gönderdiği ve Kırım’ın bazı şehirlerindeki ilkokul ve ortaokullara İstanbul’dan öğretmenler getirttiği bilinmektedir.⁵⁵ Bu çalışmaları ile kendisine verilen lakabını bütünüyle hak etmiş gözükmektedir. Yusuf Akçura ise,

⁴⁹ İsmail Gaspıralı’nın çıkartmış olduğu *Tercüman* gazetesinin, bazı yılları ve nüshaların eksik olmasıyla birlikte 340 adet nüshasına <http://kerimofftahir.blogspot.com/2016/12/terciman-gazetesinin-numaralar-endirin.html> internet adresinden ulaşmak mümkündür.

⁵⁰ *Tercüman*, 31 Mart 1896, Nu: 13, s. 3.

⁵¹ Akpınar, *Eğitim Yazıları*, s. 35.

⁵² İsmail Gaspıralı’nın medeni halklardan kastettiği milletlerin Almanlar, Fransızlar, İngilizler ve Amerikalılar olduğu görülmektedir. Bk. Yavuz Akpınar, *İsmail Gaspıralı-Seçilmiş Eserleri 2-Fikri Eserleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 97.

⁵³ Maraş, *agm*, s. 11-12.

⁵⁴ Yusuf Akçura, “Matbuat, Tanzimatçılık Aleyhine”, *Türk Yurdu Dergisi*, C. II, S. 35, (1913), s. 191-192.

⁵⁵ Cemiloğlu, *agm*, s. 32-33.

özellikle maddi ve coğrafi nedenlerle eğitime erişim güçlüğü çeken öğrencilerin eğitim imkânlarından yararlanması için çalışmalar yapmış ve projeler geliştirmiştir. Kırsalda yaşayan öğrencilerin şehir merkezlerinde eğitimleri sırasında barınabilecekleri talebe yurdu inşası için gayret sarf etmiştir. “*Türk Yurdu*” dergisinde “*Talebe Yurdu*” isimli bir makale kaleme almış ve bu yurdun yapımında emeği geçen başta Evkaf Nazırı ve Evkaf İnşaat Müdürü olmak üzere bütün katkısı olanlara çok hayırlı bir iş yaptıkları düşüncesiyle teşekkür etmiştir.⁵⁶

İsmail Gaspıralı'nın araştırmalarına göre, kendi döneminde bütün Rusya'daki Türk ve Müslümanlara hitap eden 16 bin civarında mahalle mektebi bulunmaktaydı. Fakat bu mekteplere giden öğrencilerin birçoğu beş yıl eğitim almalarına rağmen mezun oldukları zaman neredeyse okuma yazma bile öğrenememişlerdir.⁵⁷ Gaspıralı, eğitimde yenileşme hareketine buradan başlamış ve ilk etapta bu mekteplerdeki okuma ve yazma eğitim usullerinin değiştirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Ayrıca ona göre, herkes mutlaka ilkokula gitmelidir. O, bu durumu adeta tanrının bir emriymiş gibi ifade etmektedir.⁵⁸ Bundan dolayı Kırım'da gün içerisinde çalışmak zorunda olduğu için okula gidemeyen öğrenciler için ayrıca bir akşam okulu açılmıştır.⁵⁹

Gaspıralı'nın, Avrupa'ya ve İstanbul'a yaptığı seyahatler sonucunda eğitimde uygulamayı düşündüğü metotları belirlediği görülmektedir. Edindiği bu zengin tecrübelerle dayanarak 1884 yılında “*Hoca-i Sibyan*” isimli eserini kaleme alır. Bu eserle ilkokula yeni başlayan çocuğa anadilinde okuma-yazmayı eskiye göre, fonetik metotla çok daha kısa zamanda öğretmeyi amaçlar.⁶⁰ Gaspıralı, okuma yazmayı daha çabuk öğretebileceğini umduğu, Türk Dünyasında yeni bir şey olan “ses çıkaran harf, sesli metot ya da fonetik” anlamına gelen “*Usul-i Savtiye*” metodunu uygulamaya koyarak hece metoduna karşı yeni bir öğretim metodu geliştirir.⁶¹

Gaspıralı, eski eğitim usulüne göre, bir şeyler okuyabilmek ya da yazabilmek için öğrencilerin hayatlarından beş sene gittiğini, oysa okuma yazma eğitiminin sadece 50 gün gibi kısa bir süre içerisinde tamamlanabileceğini, geri kalan sürede ise diğer derslere yoğunlaşılması gerektiğini vurgular.⁶² Eski yöntemde okumaya yeni başlayan öğrenciler, doğrudan kelime öğrenerek okumaya çalışıyorlar ve neredeyse hiç yazmıyorlardı. Yeni metotta ise harfler tek tek öğretilmekte ve daha sonra kelime içerisinde kullanılmaktaydı. İlk derslerde öğrencilere sadece birkaç harf gösterilir, bundan sonra her gün bir veya iki yeni harf verilir ve bu harflerin kelimeler içerisinde kullanışları öğretilirdi. Okumayla birlikte aynı anda bu harflerin yazılması da önemliydi. Kısacası okumayla birlikte aynı zamanda yazı öğretimine de önem verilirdi. Böylece ilkokul birinci sınıfa başlayan bir öğrenci, 40-50 gün gibi kısa bir süre içerisinde okumaya başlayabilirdi. Bu durumda eskiye kıyasla çok daha çabuk öğrenen, kısa zamanda okuyan ve yazabilen öğrenci okuldan sıkılmayacaktı. İsmail Gaspıralı'nın çalışmaları neticesinde heceye dayalı eski okuma yönteminden vazgeçilerek, öğrencilere harflerin sesleri öğretilmek suretiyle doğrudan okuma yöntemi kullanılmaya başlandı. Ayrıca yine onun ifadesiyle, ilkokulu bitiren bir öğrencinin, anadilini öğrenmesi, ibadet edebilecek kadar temel

⁵⁶ Akçura, “*Talebe Yurdu*”, s. 305-306.

⁵⁷ Kolbaşı, *age.*, s. 154.

⁵⁸ *Tercüman*, 25 İyun (25 Haziran) 1897, Nu: 25, s. 1.

⁵⁹ *Tercüman*, 31 Dekabr 1892, Nu: 48'den nakleden: Türkyılmaz, *age.*, s. 172.

⁶⁰ Akpınar, *Eğitim Yazıları*, s. 29.

⁶¹ Nadir Devlet, *Unutturulan Türkçü, İslamcı, Modernist İsmail Gaspıralı*, Başlık Yayınları, İstanbul 2011, s. 48.

⁶² Kolbaşı, *age.*, s. 149, 154.

dini bilgileri alması, okuma, yazma, basit matematik hesapları gibi gündelik hayatta ihtiyaç duyabileceği bilgileri edinmesi yeterli olacaktır.⁶³

Gaspıralı'nın hedeflediği eğitim usulünde bir öğretmen en fazla 40 öğrenciye ders verebilecekti, tavsiye olunan ise en fazla 30 öğrenciydi. Haftada 6 gün, günde en fazla beş ders saati yapılacaktı. Ders süreleri, Avrupa'daki ders süreleri gibi 45 dakika ders ve 10 dakika teneffüs şeklinde olacaktı. Öğrencinin sıkılmaması için gün boyunca aynı ders okutulmayacak, farklı dersler birbirini takip edecekti. Okullarda öğrenciler, yaşlarına göre gruplandırılarak öğrenim göreceklerdi. Coğrafi şartlar da göz önünde bulundurularak, yazın en sıcak aylarında iki ay yaz tatili yapılacak, dini bayramlarda birer hafta ve yılbaşıyla birlikte millî günlerde birer gün tatil yapılacaktı. Öğrenciye asla vurulmayacak ve hakaret edilmeyecekti. Öğrenci okuldan nefret ettirilmeyecek, ona okul sevdirelecekti. Her öğrencinin ilerlemesi takip edilecek ve her hafta durumunu özetleyen karne hazırlanacaktı.⁶⁴

Eski eğitim metoduna göre, Gaspıralı'nın getirdiği yeni eğitim metodunda adım adım ilerleme söz konusudur. Öğrenciler, eskiden olduğu gibi senenin her zamanı okula kayıt yaptırmıyor, yeni eğitim sisteminde senede iki dönem okula kayıt yaptırılıbiliyordu. Böylece gelen her öğrenciye hocanın ayrı ayrı ders işleme zorunluluğu ortadan kalkmış oluyor ve bütün sınıfa tek bir ders yapıyordu. Ayrıca her öğrenci, sınıfta birbirinin derslerini takip ettiği ve karşılıklı okumalarını dinlediği bir arkadaş oluyordu. Bu fiili durum, akran öğrenmesini de sağlıyordu. Bütün bunların yanında bir öğrenci, bir konuda takılıp öğretmene sorduğu vakit, öğretmenin o konuyu tekrar anlatmasıyla bütün sınıf konuyu tekrar dinlemiş oluyor ve bilenlerin de pekiştirmeleri sağlanıyordu. Gaspıralı'nın uygulamaya koyduğu yeni okul sisteminde, öğrenciler eskiden olduğu gibi her gün sadece okumakla zaman geçirmiyorlardı. Gün içerisinde biraz Türkçe ve Arapça okuma, biraz yazma, biraz temel dini bilgiler ve biraz da matematik yapıyordu. Bir ilkokul, dört sınıf olarak planlanmıştı. Okulda tek bir öğretmen bile olsa, öğretmen sınıfın birisine kitaptan bakarak yazma ödevi verir, diğer sınıfa matematikle meşgul olmaları için belirli sorular verir, bir sınıfa arkadaşlarının okuyarak birbirilerini dinlemeleri ödevini verirken diğer sınıfla da kendisi ilgilenirdi. Böylece bir saat ders yapılır, sonraki ders saatinde öğretmen diğer sınıfla ilgilenir ve ötekilere ödev verirdi. Eski metottan farklı olarak öğrenci, gün içerisinde sürekli farklı derslerle meşgul oluyor ve sıkılmıyordu. Bütün öğrencilerin, senede bir kez halk huzurunda sınav yapılması ise hem eğitime yönelik halk ilgisinin oluşmasını sağlıyor hem de ne kadar ilerledikleri velileri tarafından da izlenebiliyordu. Bu durum ayrıca öğrenciler arasındaki rekabeti ve motivasyonu artırdığı için öğrenme isteği gerçekleşmiş oluyordu.⁶⁵ Bu avantajların büyük bir kısmı, eski eğitim metodunda bulunmaktaydı.

Gaspıralı, okuma yazma yönteminden başlayarak öğretimde yeni dersler, yeni araç-gereçler, yeni metot ve tekniklerin kullanılmasını istedi. Onun gayretleri neticesinde geleneksel okul olan medreseler ve mahalle mekteplerinden ayrı okullar kuruldu. Gaspıralı, bu zamana kadar kullanıla gelen hoca ya da molla kelimesi yerine öğretmen demeyi tercih etti, çocukların gittikleri mektepleri de modern ilkokullara dönüştürdü. Bu okullarda okuma öğretme yöntemi değiştirildi, okumanın yanında Türkçe yazma da öğretilmeye başlandı. Medrese derslerinin yanına fen bilimleri, matematik, tarih, coğrafya, gibi derslerle birlikte Türkçe ve Rusça gibi dil dersleri de kondu. Bu okullarda okutulmak için İslam tarihi, İslam medeniyeti, temel

⁶³ *Tercüman*, 23 İyul (23 Temmuz) 1895, Nu: 27, s. 1.

⁶⁴ Burcu Yıldız Değirmencioğlu, "İsmail Bey Gaspıralı'nın Yenileşme Anlayışında Ceditçilik Hareketi", *Türk Modernleşmesi (XIX ve XX. Yüzyıl Türk Düşünürleri*, Ed. İlyas Doğan, Astana Yayınları, Ankara 2018, s. 37; Türkyılmaz, *age.*, s. 145-150.

⁶⁵ Maraş, *agm*, s. 15-20.

İslami esaslar ve ibadetlerin nasıl yapılması gerektiği gibi hem dini hem de kültürel içerikli kitaplar hazırlandı. Özellikle çocuklar için dünya ve Türk tarihi, Türk dili ve edebiyatı, coğrafya, sosyal bilgiler, fen bilimleri, teknolojik gelişmelerle ilgili, anlaşılır bir dille yazılmış, resimli, küçük hacimli kitaplar basıldı.⁶⁶ Yeni eğitim sisteminde öğretim bir programa göre yapılacak ve her yaşa göre ayrı ders kitapları kullanılacaktı. İsmail Gaspıralı'nın getirmiş olduğu bu eğitim anlayışı, eski eğitim sistemini temelinden sarsacak olan bir uygulamayı ifade etmekteydi. Bundan dolayı ona karşı çıkanlar çok olmuş ve onun eğitime getirmek istediği yenilikler, eski sistemi savunanlar tarafından batılılaşma olarak algılandı, hatta Gaspıralı Hristiyanlaşmakla suçlandı.

Gaspıralı, "*Vaktidir inşallah bir adım daha ileriye atalım...*" isimli makalesinde, Bahçesaray'da 12 sene önce birinci okulun açıldığını, fakat bugün Bahçesaray'la birlikte 7 farklı şehirde yüzden fazla yeni usulde eğitim veren okulun olduğunu ifade eder. Ayrıca bu yazıda, okuyup yazmak, dini ibadetlerini yerine getirebilecek kadar dini bilgi sahibi olmak ve biraz hesap bilmek için 4-5 sene harcamaya gerek olmadığı, bütün bunların iki sene içerisinde öğrenilmesinin mümkün olduğunun sınavlarla ortaya konulduğu anlatılır. Bundan dolayı yeni usulde eğitimin halk tarafından faydasının anlaşıldığı belirtilir.⁶⁷ Fakat yukarıda ifade edilen tepkilere karşı Gaspıralı, yazılarında hayretini gizlemez ve "*5-6 ayda okuma yazmayı,*⁶⁸ *iki senede ibadetini yerine getirecek kadar dini bilgi ve ticaret yapabilecek kadar hesap öğreten yeni bir eğitim metoduna eğitimciler neden karşı gelmektedirler...*",⁶⁹ ifadeleri ile üzüntüsünü dile getirir. Ona göre, eski okullar artık hem program olarak hem de fiziki imkânlar açısından işlevlerini yerine getiremiyordu. Dolayısıyla eğitim sistemini değiştirmeye önce okullardan başlanılmalıydı. Gaspıralı, eski okulların çoğunu bakımsızlıktan dolayı ahırlara benzetmiş ve öğrencileri rahat ettirmek için bu okulların tamir edilmesi gerektiğini savunmuştur. Kendi ifadesiyle, bir okul o yerleşim yerinin en güzel binası olmalıdır, çünkü okul mukaddes bir binadır ve orası çocuk bahçesidir.⁷⁰ Böylece oluşturmaya çalıştığı ve oluşturduğu yeni okullarda, eğitim programıyla birlikte fiziki değişikliğe de önem vermiştir.

Yeni sınıfların duvarlarına kara tahta, haritalar asılmış, öğretmen için masa, sandalye ve çocuklar için de sıralar konulmuştur. Yeni sınıflarda, eski okullarda olduğu gibi halka şeklinde yer minderlerinde oturulmayacaktı. Arapça tek öğretim dili olmaktan çıkartılmış onun yanında Türkiye Türkçesi de öğretim dili haline gelmiştir. Ayrıca coğrafyanın verdiği gereklilikten dolayı Rusça da öğretilmiştir. Rusya Müslümanlarının eğitim sisteminin her bölgede aynı olması hedeflenmiştir. Gaspıralı'nın burada dini bağlardan ziyade millî ve dil bağını ortaya çıkardığı görülmektedir.⁷¹ Kendisinin ifadesiyle, İsmail Gaspıralı, düşüncelerini ve hedeflerini uygulayabileceği birinci okulu, 1883 yılında Kırım'da (Bahçesaray'da) açmıştır. Fakat açmış olduğu ve fonetik metotla okuma-yazma öğreten bu birinci okula halk 5-6 sene rağbet etmemiştir.⁷² İlk sene dokuz öğrenci kayıt yaptırmış, ama altı ay sonra yapılan imtihanda öğrencilerin okuma yazmayı diğer okullara göre daha hızlı ve daha iyi öğrendikleri anlaşılınca bu okula olan ilgi biraz olsun artmıştır. Böylece bir sonraki eğitim-öğretim döneminde daha fazla

⁶⁶ Okullarda verilen dersler ve saatleriyle ilgili geniş bilgi için bk. *Tercüman*, 24 İyün (24 Haziran) 1897, Nu: 25, s. 1; Türkyılmaz, *age.*, s. 155-161; Kolbaşı, *age.*, s. 193-205.

⁶⁷ *Tercüman*, 23 İyül (23 Temmuz) 1895, Nu: 27, s. 1.

⁶⁸ *Tercüman*, 22 Aprel (22 Nisan) 1897, Nu: 16, s. 2.

⁶⁹ *Tercüman*, 1 Noyabr (1 Kasım) 1885, Nu: 13, s. 1.

⁷⁰ *Tercüman*, 9 Senteber (9 Eylül) 1897, Nu: 36, s. 1; Maraş, *agm.*, s. 20.

⁷¹ Kolbaşı, *age.*, s. 136-137.

⁷² *Tercüman*, 31 Dekabr (31 Aralık) 1895, Nu: 50, s. 1.

öğrenci kaydolmuştur. Ayrıca Gaspıralı, Bahçesaray'da açtığı bu yeni okulda kendisi de fiilen öğretmenlik yapmıştır.⁷³

Bu süreç içerisinde Gaspıralı'nın öğretmenler için de farklı çalışmalar yaptığı görülmektedir. Her okulun kendisine has öğretmenleri olmalıydı. Genel itibarıyla öğretmene görev yaptığı yerdeki aileler belirli bir ücret öderlerdi. Bu ücret adeta öğretmene yapılan maddi yardımı ifade ederdi. Gaspıralı'ya göre öğretmen yardım değil, aylık maaş almalıydı. Böylece öğretmenlik, bir profesyonel bir meslek olarak gelişme imkânı bulabilirdi. Bu değişiklik ise eğitimin niteliğini artırmaya katkı sunacaktı.⁷⁴ Ayrıca Bahçesaray'da yeni metotla eğitim verecek öğretmenlere kurs imkânı sağlandı. Yeni metotla eğitimin nasıl verilmesi gerektiğini bu kursta öğrenen öğretmenler, kendi bölgelerine gittikleri zaman oradaki halkı ve diğer öğretmenleri ikna etmekte genelde başarılı oldular.⁷⁵ 1893 yılında açıldığı görülen bu kurslarda eğitim alan öğretmenlerin, Kırım başta olmak üzere Rusya Türkleri arasında yeni metotla eğitimin yaygınlık kazanmasında etkileri çok büyük olmuştur.⁷⁶

Evrensel değerlere büyük önem veren Gaspıralı'nın, söz konusu dönemde geri planda kalmış kadınlar ve kızların eğitimi için de mücadele ettiği görülür. Onların içerisinde buldukları zor durumları ve onlara karşı yapılan haksızlıkları hem romanlarında hem de köşe yazılarında sürekli gündeme taşımıştır. Rusya Müslümanlarının siyasi toplantılarında kadın hakları için çaba sarf etmiştir.⁷⁷ Cehalete karşı vermiş olduğu eğitim mücadelesinde, kadınları asla ikinci plana itmeyen, onları asla unutmayan Gaspıralı, halka, özellikle kadınların okutulması ve bir iş sahibi olmaları gerektiği fikrini kabul ettirmeye çalışmıştır. O, modernleşme çalışmalarını çerçevesinde Müslüman kadınların sorunlarıyla çok yakından ilgilenmiş ve kadınların eğitimine ve sosyal hayattaki yerlerine büyük önem vermiştir. Bundan dolayı Gaspıralı'yı, Türk fikir hayatındaki ilk feminist düşünürlerden birisi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Kız çocuklarının da okutulmasının aynı zamanda tanrının buyruğu olduğunu belirterek, kız çocukları için de özel okulların açılması gerektiği görüşünü savunmuştur.⁷⁸ Gaspıralı'nın söz konusu yıllarda kızların mutlaka okutulmaları gerektiğini belirtmesi toplumun geniş bir kitlesi tarafından uygun karşılanmasa da yeni usuldeki ilk kız mektebinin açılması ablası Pembe Hanım vasıtasıyla 1893 senesinde Bahçesaray'da gerçekleşmiş ve diğer bölgelere de hızla yayılmıştır.⁷⁹ Daha önce örneği olmamasına karşın 1913 yılında Kazan vilayetinde yeni usule göre eğitim veren 7 adet kız okulu bulunmaktaydı. Ondan önceki yıllarda Orenburg gibi Türklerin yoğun yaşadıkları şehirlerde de bazı kız okulları açılmıştı.⁸⁰ Bu değerlendirildiğinde, Gaspıralı'nın yaşadığı dönemde Türk coğrafyasında eğitime getirdiği en önemli yeniliklerden birisi de kız çocuklarıyla ilgilidir. Bu zamana kadar genel olarak sadece Kuran okumakla sınırlandırılmış kız çocuklarının eğitimlerine Gaspıralı, onlar için ayrı ilkokulların açılmasına vesile olarak, kızlara da aynı metotla okuma, yazma, matematik, dini bilgiler, sosyal ve fen bilgileri gibi dersler öğretilmesine öncülük etmiştir.

İsmail Gaspıralı'nın eğitime getirmeye çalıştığı yenilikler başta Rus yönetimiyle birlikte tutucu olan ve eski eğitim sisteminin devamını savunan bazı dindaş ve soydaşları tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Bütün engellemelere rağmen 1890'lı yılların ortalarından itibaren

⁷³ Akpınar, *Eğitim Yazıları*, s. 27, 29.

⁷⁴ Kolbaşı, *age.*, s. 155.

⁷⁵ *Tercüman*, 1 Noyabr (1 Kasım) 1897, Nu: 43, s. 3.

⁷⁶ Türkyılmaz, *age.*, s. 173.

⁷⁷ Devlet, *age.*, s. 195.

⁷⁸ Akpınar, *Eğitim Yazıları*, s. 20, 30.

⁷⁹ Yıldız, *age.*, s. 38.

⁸⁰ A. Kolbaşı, *age.*, s. 157.

Gaspıralı'nın çalışmalarıyla başta Rusya Müslümanlarının yaşadıkları yerler olmak üzere farklı bölgelerde yeni usulde eğitim veren okulların sayılarında ciddi artışın olduğu görülmektedir. Bu okulların; Tahran, Tebriz,⁸¹ Kafkasya'da Bakü, Ordubad, Nahcivan,⁸² Gence,⁸³ Kazan,⁸⁴ Buhara, Hokand, Taşkent, Semerkant gibi Türkistan şehirlerinde (Türkistan eğitim bakanlığı yeni usulde okulları resmen kabul etmiştir)⁸⁵ ve daha burada değinmediğimiz birçok farklı coğrafyada açıldığını görmekteyiz. Özellikle Kafkasya ve Kırım'da 1896 yılından itibaren şehirlerle birlikte birçok köyde de yeni metotla eğitim veren okulların açıldığı bilinmektedir.⁸⁶

İsmail Gaspıralı yeni eğitim metotlarının ve okullarının benimsetilmesi için Bahçesaray pazarında bir kahvehanede de akşam mektebi açmıştır. Bu mektepte hamallardan bakkal çıkarlarına kadar 20 farklı meslek gurubuna yeni usul ile okuma yazma öğretilmiştir. İsmail Gaspıralı'nın bu çalışmasının hem yaygın eğitim çalışması örneği olması bakımından hem de toplum kesimleri içerisinde yeni eğitim düzenine taraftar ve müdafii sağlaması bakımından önemli bir girişimdir. İsmail Gaspıralı, yeniden yapılanma çalışmalarının halk desteği ile başarıya ulaşabileceğinin farkındadır. Netice itibariyle akşam mektebiyle birlikte bazı muhaliflerin eleştirilerine son verdikleri, bazı durumlarda mollaların da bu sistemi benimsedikleri görülmektedir. Gaspıralı'nın kendi eğitim metotlarını yaygınlaştırmak için ayrıca Müslüman tüccarların da desteğini almaya çalıştığı görülmektedir. Bu doğrultuda Rusya egemenliğindeki Müslüman tüccarların toplandığı Nijni Novgorod şehrinde Bahçesaray'daki örnek okula benzer bir okul açma girişiminde bulunmuştur. Ancak bu çalışmalar gerek Rus hükümeti gerekse yerel yetkililer tarafından engellenmiştir.

İsmail Gaspıralı öğretmen yetiştirmeye özel bir önem vermiş Kazan'da Alimcan Barudî Efendi Medresesinde muallimin şubesi açmaya muvaffak olmuştur. Bu medresenin fennî şubesinde Yusuf Akçura'nın da katkısının olduğu ifade edilmektedir. İsmail Gaspıralı eğitimin finansmanına zenginlerle birlikte halkı da dâhil etmeye çalışmıştır. Çünkü halkın, kendisinin ekonomik katkı sağladığı mekteplere daha çok sahip çıktığı ve buradaki eğitimin daha fazla millet desteğine sahip olduğunu görmüştür. Mekteplere mali destek sağlayan Akçuraoğulları, Apanamioğulları, Abdülmennanolular gibi büyük ailelerden övgü ile söz etmektedir. Gaspıralı'ya göre, eğitim yalnızca resmî kurumlara bırakılamayacak kadar önemli bir alandır ve başarı için mutlaka millet, hem mali hem de gönül desteği sağlamalıdır. Yeni metotla eğitimi Osmanlı topraklarında da yaygınlaştırmak için İstanbul'da ücretsiz tatbikat ve tanıtım dersleri vermeyi hedeflemiştir. Bu dersler için *Türk Yurdu* dergisinin idaresini irtibat adresi ve derslere katılmak isteyenler için kayıt merkezi olarak tespit etmiştir. Bahçesaray'daki okul Türk dünyası için bir model olmuştur. Bu okul hem öğrenci yetiştirmiş hem de buraya gelen öğretmenlere yeni usul hakkında kılavuzluk etmiştir. Burada yeni eğitim usullerini öğrenen öğretmenler, kendi bölgelerine dönerek öğrendikleri yeni metotlarla eğitim vermişlerdir.⁸⁷

İsmail Gaspıralı, halkın ilgisini uyandırmak ve yeni mektepler için öğretmenler yetiştirmek zorundaydı. Fakat bunları yaparken geleneksel eğitim sistemine alışmış ya da bu sistemden yararlanan ve vazgeçmek istemeyen insanların da tepkisini çekmemeliydi. Böylece yeni eğitim metodunu millete tanıtmak için doğrudan uygulama yolunu seçmiştir. Bu amaçlarını

⁸¹ *Tercüman*, 31 Mart 1896, Nu: 13, s. 3.

⁸² *Tercüman*, 22 İyul (22 Temmuz) 1897, Nu: 29, s. 2-3.

⁸³ *Tercüman*, 3 Dekabr (3 Aralık), 1904, Nu: 96, s. 1.

⁸⁴ *Tercüman*, 11 Ağust (11 Ağustos) 1897, Nu: 32, s. 3.

⁸⁵ *Tercüman*, 27 Aprel (27 Nisan) 1904, Nu: 34, s. 1-2.

⁸⁶ Türkyılmaz, *age.*, s. 173.

⁸⁷ Gaspıralı, "Talim ve Terbiye", s. 109-111.

gerçekleştirebilmek için öncelikle *Tercüman* gazetesinde, yeni usul ile kırk günde çocuklara Türkçe okuma yazma öğretebileceğine ilişkin bir ilan yayınlamıştır. İlan ile Bahçesaray'ın Kayıtmaz Ağa mahallesinde eski bir okulun tamir ettirildiği ve bu okulda yeni metotla eğitim verileceği duyurulmuştur. Bu okul 1884 yılında İsmail Gaspıralı tarafından açılan "Birinci Mekteb-i Cedid" olarak bilinmektedir. Öğrencilerden ders ücretinin alınmayacağı, hatta kitap ve kâğıt gibi eğitim ihtiyaçlarının bile okul tarafından karşılanacağı ifade edilmesine rağmen bu numune okula sadece 12 öğrenci kayıt olmuştur. İsmail Gaspıralı'nın da değerlendirdiği gibi aslında bu sayı, yeni okula olan güvensizliğin bir ifadesiydi. Okul, 45 günlük bir eğitimin ardından öğrencilerini şehrin ileri gelenlerinin huzurunda imtihan yapmak istemiş ve bunun için yaklaşık 200 kişi davet edilmiştir. Fakat davete maalesef sadece 30 kişi icabet etmiştir. Bu sınavda öğrencilerin, Türkçe okuyup yazabildikleri ve Kur'an-ı Kerim'i de yavaş yavaş okuyabildikleri görülmüştür. İzleyenler hayranlıklarını gizleyememişler ve aynı gün içerisinde okula 40 öğrenci daha kayıt olmuştur. Yeni usulde eğitimin ilk örneği olan bu mektepte, üç yıllık bir eğitim süresi hedeflenmiştir. Okul programı Türkçe okuma-yazma, Kur'an-ı Kerim okuma, ilmiyal, hüsn-i hat, dört işlem matematik, İslam Tarihi ve coğrafya olarak belirlenmiştir. İlk yıldan sonra ise okul ücretli hale getirilmiş, öğretmen maaşları, okulun cari giderleri ve yakıt parası öğrencilerden tahsil edilmeye başlanmıştır. Gözle görülür başarının ardından velilerin daha önce iki kuruş vermekten kaçındıkları medreselere karşın bu okula aylık 12 kuruş ödedikleri görülmektedir. Bununla birlikte yeni metotla eğitim veren İsmail Gaspıralı'nın kurduğu bu okula ilgili artmış ve 1885 yılında ikinci bir okul daha açılmıştır. Ayrıca bu okullardaki öğretmenlerin aylık 100 kuruş maaş almaları medrese mollalarının da söz konusu yeni eğitim metoduna ilgili duymalarında etki olmuştur.⁸⁸

Yusuf Akçura da İsmail Gaspıralı gibi Türk milletinin kurtuluşunu eğitimde görmüş ve böylece her koşulda eğitim ile sadece teorik bakımdan değil, uygulama bakımından da doğrudan ilgilendiği. Rus çarlığının, Japonya'ya karşı yenildiği 1905 savaşından sonra Rusya'da yaşayan Türkler için oluşan olumlu siyasi ve kültürel ortamda Kazanlı çocukların eğitimi için çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde Mahmudiye Medresesi'nde; tarih, coğrafya, Osmanlı-Türk Edebiyatı Tarihi öğretmenliği yapmıştır. Bu okulda yeni eğitim usullerinin uygulanması ve çağa uygun eğitim materyallerinin sağlanması ve geliştirilmesi için çalışmalar gerçekleştirmiştir.⁸⁹ 31 Mart darbesinden sonra yeniden İstanbul'a gelen Yusuf Akçura, burada bazı eğitim kuruluşlarında tarih dersleri vermiştir. Onun siyasi nedenlerle ve mecburen ayrılmak zorunda kaldığı İstanbul'a imkân bulduğu ilk fırsatta geri dönmesi, İstanbul'u Türk dünyasının merkezi ve sorunlarının çözüm adresi olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Aynı şekilde Millî Mücadele döneminde de (1920-1922) Ankara'da farklı kuruluşlarda başta tarih ve Türk Dili olmak üzere farklı dersler verdiği görülmektedir. Büyük Millet Meclisinin desteğiyle savaş döneminde bile bu tür eğitim faaliyetlerinin devam ettirilmesi Millî Mücadele liderlerinin eğitimin ciddiyetini kavramış olduklarının bir göstergesidir.⁹⁰

Yusuf Akçura, Cumhuriyet döneminde siyasi ve kültürel alanda Türkçülüğün ön plana çıkması ve Türkçülük fikrini geliştiren inkılapların yapılmaya başlanması ile eğitim faaliyetlerindeki etkinliğini artırmıştır. Eğitim sisteminin milliyetçilik esasına göre düzenlenmesi, Türk Dil Kurumu (TDK), Türk Tarih Kurumu (TTK) ve müzeler gibi milliyetçi bilinç aşılaya-

⁸⁸ Gaspıralı, "Talim ve Terbiye", s. 109-111.

⁸⁹ Bekir Şahin, *Yusuf Akçura'nın Fikirleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2017, s. 15.

⁹⁰ Gürhan Kat, "Millî Mücadele Döneminde Yusuf Akçura'nın Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XXV/S. 78, (2010), s. 589-614.

çak olan kurumların oluşturulmasında Akçura'nın fikirlerinin belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir⁹¹. Akçura'ya göre, bir memleketteki aydınların, okumuş hanımların ve beylerin her şeyden önce ilk yapmaları gereken eğitim-öğretim usullerini, eğitim teorilerini ve uygulamasını öğrenmeleridir. Böylece bu insanlara düşen ilk görev, vatandaşlara öğretmenlik yapmaları ve onları eğitmeleridir.⁹²

II. 6. Eğitimde Millileşme Düşüncesi

İsmail Gaspıralı, siyaset adamı ve eğitimci kimliği ile Türk milliyetçiliği düşüncesinin önemli teorisyenlerinden birisi kabul edilmektedir. Onun eğitimde reform düşünceleri ve çalışmalarını esasen Türk milletini geri kalmışlıktan ve sömürge olmaktan kurtarma hedeflerini gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu nedenle İsmail Gaspıralı'nın eğitim anlayışı, Türkçülük düşüncesi ile bir bütün oluşturmuştur. Yusuf Akçura 1889 yılında İstanbul'dan Kazan'a gerçekleştirdiği bir seyahat sırasında İsmail Gaspıralı ile sohbet etme imkânı bulmuştur. Bu ilişki daha sonra da mektuplaşma ile devam etmiş ve Akçura'nın Türkçülük düşüncelerinin gelişmesinde başka birçok etmenle birlikte Gaspıralı'nın da etkisi olmuştur.⁹³ Türk milliyetçilerine göre, millî devletin kurulması ve güçlenmesi millî kültüre dayalı bir millî eğitim programıyla mümkündür. İsmail Gaspıralı'nın Kırım Bahçesaray'da başlattığı yeni eğitim metoduyla eğitim ve Yusuf Akçura'nın II. Meşrutiyet döneminden itibaren İstanbul'da sürdürdüğü eğitimde yeniden yapılanma sürecinin bir bütün olarak anlaşılması gerekir. Onların faaliyetleri eğitimin millileştirilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Eğitimin millileşmesinde Osmanlı Devleti'nin durumunun engel oluşturduğunu değerlendiren Akçura, Osmanlı Devleti'ni ve toplumunu birçok yönden eleştirmiş ve bu eleştirilerini en çok eğitim üzerine yapmıştır.⁹⁴

İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura eğitimde millileşmeyi amaçlamışlar ve Türk milletinin kültür ve toplum yapısına uygun yeni bir eğitim sistemi kurulmasını hedeflemişlerdir. Akçura, 1904 yılında Kırım'a döndüğünde yazdığı ve Kahire'de Türk gazetesinde yayınlanan *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesinde, Osmanlı Devleti'nde tartışılmakta olan üç fikri akımı (Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük) incelemiştir. Osmanlıcılığı gerçekleşmesi mümkün olmayan bir siyaset, İslamcılığı ise çeşitli zorluklar ile karşılaşacak bir düşünce gören Akçura, Türkçülük düşüncesine vurgu yapmıştır. İslamcılık ve Türkçülüğü birbirinden kesin hatlar ile ayırmadığı da anlaşılan Akçura'nın, yeni eğitim sisteminin bu düşünce ekseninde oluşturulmasını arzuladığı görülmektedir.⁹⁵

Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiliğine dayalı ilk teşkilat olan Türk Derneği'nin kurucuları arasında yer alan Yusuf Akçura, 18 Ağustos 1911'de Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Hüseyinzade Ali ve Doktor Akil Muhtar beylerle birlikte Türk Yurdu Cemiyeti'ni kurarak, *Türk Yurdu* adlı bir mecmua da çıkartmıştır. *Türk Yurdu* dergisi, İstanbul ile Kırım'ı, İstanbul ile Kazan'ı bir bütün olarak gören yayın anlayışı ile İsmail Gaspıralı'nın eğitim görüşlerinin de İstanbul'a taşınmasında önemli araçlardan birisi görülmüştür. *Türk Yurdu* dergisi coğrafi ayırım yapmadan Türklerin yararı için çıkarılan bir yayın organı olarak eğitim yazılarında millilik konusuna özel bir vurgu yapmıştır.⁹⁶ Gaspıralı ve Akçura, Batı medeniyetinin Türk dünyasından daha ileride ve daha güçlü olduğu gerçeğini kabul etmişlerdir. Bu

⁹¹ Orhan Türkoğan, *Atatürk'te Milli Devlet Anlayışı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1981, s. 113; Bahattin Demirtaş, "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler", *Akademik Bakış*, C I/S. 2, (2008), s. 160.

⁹² Akçura, "Mektep Müzesi", s. 445-448.

⁹³ Devlet, *age.*, s. 30-32; Şahin, *agt.*, s. 10.

⁹⁴ Akçura, "Mektep Müzesi", s. 445-448.

⁹⁵ Yusuf Akçura *Üç Tarz-ı Siyaset*, Yay. Haz.: Mehmet Ali Erdem, Lotus Yayıncılık, Ankara 2005, s. 27-36.

⁹⁶ Yusuf Akçura, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 13; Akçura, "Emel ve İdeal", s. 265-268.

konuda duygusal yaklaşımları yoktur. Batı ülkelerindeki gelişmelerden yararlanmayı kaçınılmaz görmüşlerdir. Ancak batı medeniyetine, taklit ve teslimiyet düşüncesi ile değil örnek alma fikri ile yaklaşmışlardır.

Sonuç

İsmail Gaspıralı'nın yaşadığı dönemde, Rusya Müslümanlarının hem siyasi ve ekonomik bakımdan hem de eğitim ve kültür bakımından hakları kısıtlı durumdaydı. Rus yönetimi, dünya kamuoyu tarafından milletler hapishanesi olarak belirtilen Rusya, topraklarında yaşayan başta Türkler olmak üzere hiçbir halkın ekonomik ve kültürel düzeylerinin yükselmesini istemiyordu. Bu nedenle İsmail Gaspıralı'nın eğitimde yenileşme hareketleri ve yeni eğitim usullerinin uygulanması Rusya'nın politika ve menfaatlerine ters düşüyordu. Böylece Rusya tarafından, Gaspıralı'nın eğitim reformları engellenmeye çalışılmış ve çoğu kez hukuki dayanağı olmayan bahaneler ile mekteplere ya maddi ceza kesilmiş ya da mektepler kapatılmıştır. Bütün engellemelere karşın İsmail Gaspıralı'nın açtığı ve eski sistemden dönüştürdüğü okulların hem nitelik hem de nicelik bakımından önemli başarılarla imza attıkları görülmektedir. Eğitim reform sürecine en alt basamaktan başlayarak toplumda eğitim için farkındalık oluşturmayı, yeni okulların açılmasını ve bu okullarda hedeflediği eğitim programının ve idealinin gerçekleştirilmesini sağlayan Gaspıralı, usûl-ı savtiyye adı verilen yeni eğitim metotlarını Müslüman ve Türklerin yaşadığı tüm bölgelere yaymayı başarmıştır. Onun eğitim düşünceleri dönemin tek bağımsız Türk devleti olan Osmanlı Devleti'nde Yusuf Akçura'nın *Türk Yurdu* dergisi ve diğer Türkçü yayınlar aracılığı ile tanınmış ve uygulanma imkânı da bulmuştur.

Yusuf Akçura ve İsmail Gaspıralı'nın eğitimde okulların fiziki yapısı, eğitim müfredatı, eğitim idealleri ve eğitim usullerinin yenilenmesi bakımından yaptıkları çalışmalar, Rusya ile birlikte Müslümanlar arasında da geleneksel eğitim sistemini savunanlar tarafından eleştirilmiştir. Yüzyılların alışkanlıkları ve geleneklere bağlılık yeniliklere karşı adeta dini hükümlere karşı geliniyormuş gibi bir tepki ortaya konulmasına neden olmuştur. Geleneksel kurumların Batılılaşması hatta bazen Hristiyanlaşması olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelere karşın yeni eğitim uygulamaları Gaspıralı ve Akçura tarafından Müslüman Türklerin kimliklerinin daha iyi korunması için zorunlu düzenlemeler olarak savunulmuştur. Onlara göre, Türkler eğitim ile geri kalmışlıktan kurtulacaklar, benliklerini ve kültürlerini muhafaza edecekler ve böylece asimilasyon yoluyla yok olmaktan kurtulabileceklerdir.

İsmail Gaspıralı'nın usûl-i cedid mekteplerinden mezun olan Türk gençleri, XX. yüzyılın başından itibaren Rus işgali altındaki vatanlarında Türk milletinin menfaatlerini savunma konusunda başarılı olmuşlardır. Günümüz Kazakistan Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan Alaş Orda Patisi bu okullardan mezun olan öğrenciler tarafından kurulmuştur. Rusya Müslümanları arasında millî bilincin oluşmasını sağlayan şairler ve yazarlar bu okulların mezunları arasından çıkmıştır. İsmail Gaspıralı'nın "*dilde, fikirde, işte birlik*" söylemi, kurmuş olduğu okullar ile uygulama safhasına geçebilmiştir. *Tercüman* gazetesi yayın amacı olarak "*Müslümanların arasında maarifin intişarına ve İslam mekteplerinin ıslahına çalışır*" ibaresini kullanmıştır. *Türk Yurdu* dergisinde Yusuf Akçura, "*Türklerin Büyük Muallim ve Müverrihi İsmail Bey Gasprinski*" başlıklı yazısında *Türk Yurdu* dergisinin *Tercüman* gazetesinin küçük kardeşi olduğunu iftihar vesilesi olarak ifade etmiştir. Bu ifadelerden yola çıkarak Akçura ve Gaspıralı'yı aynı kaynaktan beslenen ve aynı hedefe varmayı amaçlayan, aynı yöne akan iki nehir olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Türk milletinin millî ve dini şahsiyetinden ayrılmadan batılılaşmasını isteyen iki münevverin Türk dünyasındaki eğitim reformu düşüncesini Usûl-i Kadîm'e (geleneksel usûl) karşı Usûl-i Cedîd (yeni usûl) düşüncesi kavramları ile sadece okuma yazma öğretme usullerinin yenilenmesi bağlamında değerlendirmek doğru değildir. Yusuf Akçura'nın "muallimi", Usûl-i Cedîd ile Türk milletinin eğitim yolu ile geri kalmışlıktan kurtulacağını millî hassasiyetlerini koruyarak modernleşeceğini düşünmektedir. XIX. yüzyılda Türk eğitim sisteminde Kırım, Kazan ve İstanbul'da başlayan yenileşme düşüncesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile modernleşme sürecini gerçekleştirmiştir. Bu sürecin gelişiminde ve tamamlanmasında usûl-ı savtiyye'yi geliştiren İsmail Gaspıralı ile onun eğitim yöntemi, hedefi ve eğitimde millileşme düşüncesini Türkiye'de sürdüren Yusuf Akçura'nın önemli katkısı olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi / Peer-review	Dış bağımsız / Externally peer-reviewed.
Yazar Katkı Oranı / Author Contribution Rate	Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır. / The authors contributed equally to this study.
Finansal Destek ve Teşekkür / Grant Support and Acknowledgement	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The authors have no conflict of interest to declare.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Kaynakları

PA-AA; Politisches Archiv des Auswärtiges Amts (Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi)
R 11074, Russland No: 97b, Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan A17268 numaralı Türkistan Raporu, Berlin 13.06.1919.

B. Resmî Yayınları

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C 15, Ankara 1341.

C. Gazeteler

Tercüman Gazetesi: 1 Noyabr (1 Kasım) 1885, Nr.13; 23 İyul (23 Temmuz) 1895, Nr.27; 31 Dekabr (31 Aralık) 1895, Nr.50; 31 Mart (31 Mart) 1896, Nr.13; 25 Avgust (25 Ağustos) 1896, Nr.33; 22 Aprel (22 Nisan) 1897, Nu: 16; 25 İyun (25 Haziran) 1897, Nu: 25; 22 İyul (22 Temmuz) 1897, Nu: 29; 11Avgust (11 Ağustos) 1897, Nu. 32; 9 Sentabr (9 Eylül) 1897, Nu: 36; 1 Noyabr (1 Kasım) 1897, Nu: 43; 27 Aprel (27 Nisan) 1904, Nu: 34; 3 Dekabr (3Aralık), 1904, Nu: 96; 4 Dekabr (4 Aralık) 1909, Nu: 49; 12 Dekabr (Aralık) 1913, Nu: 273.

D. Kitaplar ve Makaleler

AKÇURA, Yusuf, "Emel ve İdeal", *Türk Yurdu Dergisi*, C I/S. 16, (Haziran 1912), s. 265-268.

_____, "Talebe Yurdu", *Türk Yurdu Dergisi*, C II/S. 18, (Temmuz 1912), s. 305-306.

_____, "Fikir Sormak: Avrupa'da Okuyan Talebelerimizden Bir Sual", *Türk Yurdu Dergisi*, C III/S. 50, (16 Ekim 1913), s. 44-45.

_____, "Matbuat, Tanzimatçılık Aleyhine", *Türk Yurdu Dergisi*, C II/S. 35, (Mart 1913), s.191-192.

_____, "Mektep Müzesi", *Türk Yurdu Dergisi*, S. 48, (Eylül 1913), s. 445-448.

_____, "Ülkü Seçmeler (1933-1941)", *Birinci Türk Tarihi Kongresi*, Ankara İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 1982.

_____, "Derslere Başlarken", *Siyaset ve İktisat*, yay. haz. Erdoğan Murat, 2. Baskı, Sinemis Yayınları, Ankara 2006, s. 55-67.

_____, *Üç Tarz-ı Siyaset*, yay. haz. Mehmet Ali Erdem, Lotus Yayıncılık, Ankara 2005.

_____, *Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

AKPINAR, Yavuz, *İsmail Gaspıralı-Seçilmiş Eserleri 2-Fikri Eserleri*, Ötüken Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul 2016.

_____, *İsmail Gaspıralı-Seçilmiş Eserleri 4-Eğitim Yazıları*, Ötüken Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2017.

ARIKAN, Metin, "Gaspıralı'nın Türk Dünyasına Tesirleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, C V/S. 1, (İzmir 2005), s. 13-19.

ARSLAN, Yavuz, *Yusuf Akçura'nın Eğitim ve Kültür Görüşleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2010.

CEMİLOĞLU, Mustafa, "İsmail Gaspıralı ve Eğitim-Öğretim Faaliyetleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, C V/S. 1, (İzmir 2005), s. 31-35.

ÇOLAK, Fatih, *Alman İmparatorluğu ve Türkistan 1910-1920*, Çizgi Yayınları, Konya 2019.

DEMİRTAŞ, Bahattin, "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler", *Akademik Bakış*, C I/S. 2, (2008), s. 155-176.

- DEVLET, Nadir, *Unutturulan Türkçü, İslamcı, Modernist İsmail Gaspıralı*, Başlık Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, "Yusuf Akçura'nın Hayatı", *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri (11-12 Mart 1985)*, Türk Kültürünü Araştırma Yayınları, Ankara 1987, s. 17-33.
- GASPIRALI, İsmail, "Talim ve Terbiye", *Türk Yurdu Dergisi*, C 1/S. 7, s.109-111.
- GEORGEON, François, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, çev. Ali Berktaş, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- HABLEMİTOĞLU, Necip, *Gaspıralı İsmail*, Pozitif Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2019.
- KANLIDERE, Ahmet, "Türkistan'da Çarlık Yönetim ve Etkileri", *XIX. Yüzyıl Türk Dünyası*, ed. Ahmet Kanlıdere, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 166-193.
- KAT, Gürhan, "Milli Mücadele Döneminde Yusuf Akçura'nın Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXVI/S. 78, (2010), s. 589-614.
- KOLBAŞI, Ahmet, *Araftakilerin Umudu: Usul-i Cedid- 19. Yüzyıl Sonlarında Rusya Türklerinde Eğitimde Yenileşme Hareketleri*, Minel Yayınları, Ankara 2018.
- MARAŞ, İbrahim, "İsmail Gaspıralı'nın Bilinmeyen bir Risalesi: Mektep ve Usul-i Cedid Nedir?" *Emel Dergisi*, S. 219, (İstanbul 1997), s. 10-20.
- Meydan Larousse-Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, C. IV, (yay. haz. Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Aras, Hakkı Devrim, Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul 1992.
- Meydan Larousse-Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, C. XVI, yay. haz. Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Aras, Hakkı Devrim, Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul 1992.
- NAWROTH, Manfred, "Deutsche im Kaukasus bis zum Beginn 20. Jahrhunderts", *Russen und Deutsche 1000 Jahre Kunst Geschichte und Kultur*, Michael Imhoff Verlag, Berlin 2013, s. 272-279.
- SCHÜTZ, Philipp, *Der Ruf der Zarrin-Ein Beitrag zur Auswanderung hessischer Familien nach Russland*, Elwert Verlag, Marburg 1989.
- STRICKER, Gerd, "Deutsche Siedler auf russischem Boden", *Russen und Deutsche 1000 Jahre Kunst Geschichte und Kultur*, Michael Imhoff Verlag, Berlin 2013, s. 260-271.
- ŞAHİN, Bekir, *Yusuf Akçura'nın Fikirleri Üzerine Sosyolojik Bir inceleme*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2017.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Atatürk'te Milli Devlet Anlayışı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1981.
- TÜRKYILMAZ, Selçuk, *İsmail Gaspıralı ve Rusya Türklerinde Milli Uyanış*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018.
- ULUSOY, Belkis, "İsmail Gaspıralı Bey İle Röportaj", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 15, (İstanbul 2002), s. 229-240.
- YILDIZ DEĞİRMENCİOĞLU, Burcu, "İsmail Bey Gaspıralı'nın Yenileşme Anlayışında "Ceditçilik" Hareketi", *Türk Modernleşmesi (XIX ve XX. Yüzyıl Türk Düşünürleri)*, ed. İlyas Doğan, Astana Yayınları, Ankara 2018, s. 13-46.

EKLER

Ek.1. Bahçesaray başlıklı "Vaktidir inşaalah bir adım daha ileriye atalım." diye başlayan makale. (Tercüman, 23 İyul (23 Temmuz) 1895, Nu: 27, s. 1)

۱۸۹۵ (اول) ۲۳

نمبره ۲۷ نحرى سنة ده اتمهسى ۱۴

۱۳ (صفة الخیر) ۱۳۱۴

محل ادارهسى باغچه سراييه اوز خانه مزده در. روسيه ده حوادث نامه نك يلاق بدلى ۳. آلتى آيلىق ۳ كئاغد روبله در ولايات عثمانيه ايجون پوسته اجرى برابر سنلك بدلى ۴۰. آلتى آيلىق ۳۰ غرومدر. تركيه دن مشترى اولمقظر استانولده كوبرى باشنده اطهر اسكلسنده كتاجى ديار

ترجمان

سياست و پوليٲقيه و معارف و ادبياته متعلق هفته لىق ملي غزته در

مكتب ضايحه دخى معاونتده بولنه حقد. شويله كه انشاء الله تعالى سنه ده سكر يوز روبله « ترجمان » ويرر: سعا دتلو شهر امينى مصطفى ميرزا برادر. مدن الديقم معلوماته كوره بويله بر ايشه شهر صادقندن بش يوز روبله ويريله چكه شيهه قالمبور. باغچه سرا يلى ايكي حمتسندانن سنوى يوزر روبله ويريله چكى شمديسن تا عين اوله بيلور. صاحب خيرات دها بولنه چقى جمله نك مسلمدر شويله كه حاضرده ايكي بيك ايكي يوز روبله لك بر كلير كورنيور. بو ايشه تصور اولنان مكته به همان كفايدر ايلورده روس دىلى تحصيل ايتمش طلبه ايجون برده « باد غچوان » شعبه سى آچيله بيلور كه بو نك مصارفاتنى حكومتدن استرزه شيهه يوق ويره چكدر. افكار ايده لم - ايش باره ده دكل افكارده در: نيجه نيجه پا. ره لر مز بوم بوش صرف اولنوب كيتدى؛ افكار سز يالكر پاره ايله ايش اولمق ممكن ايشه بو كونده بو حالده سى بو. نور ايدك؟ (اسماعيل)

ستانبولوك جنازه سى

پوليٲقيه سى و شدتلى اصولى ايشه بلغارستانده شهرت بولمش بيوك عا. مورلردن ستانبولوك باربارانه قتل ايدلديكى كچن نسخه مزده بازش ايدك. الديقى ياره لرك تاثيرندن اعان بوله ميوب وفات اولمش ستانبولوكعت جنازه سى يك غلبه لك اولديقى كى. خيلى الجاققلغه ده باعت اولدى. جنازه سنده صوفيا ده بولنان جمله قواصولر حاضر ايدى. هر طرفندن حرمنا بوللانمش چيچك و گل دسته لرى بر نيجه يوز اونوب بلغار

رات دينه لر ينى بيلمش صبيانه دنيا لقلرى ايجون لازم اولان بعض شيلر بيلديرسه فنا اولميه چقى آچيق بر قضيه در. اوت، هر بر انسان جناب حقه اولان بورجنى يعنى عبادتنى ادا ايتد. يكي حالده كسب رزقى ايجون چالشمه به محتاجدر. چالشمق ايشه « بيلميه » توقف ايدر. بنا عليه صبيانمزه قدر الحال بو خصوصه دخى معلومات و چاره ويرميه غيرت ايتمه ليز.

اصول جديد باغچه سرايىن ظهور ايتدى؛ تا سيبيريازه و چين حدودلر ينه قدر اهال اولدى. ايكنجى درجه درس خانه نمونه سى دخى باغچه سرا يىن كوسترلمسى مناسيدر. بيورك فر. نداشدر بو ايشه ده ميدانه كستورليم. جديد مكته لردن و ساتراردن چيقمش صبيانه بر « مكته صبايعه » تاسيس ايدملم. بو مكته ده شمديلك روس دىلى و دركرك، درزيلك و قوند. راجييك صناعتلرى تعليم ايتديره لم كه بو كى ايشه حاجتلى اوله چق اولان اولاد وطن ايش و رزق صاحى اولسون. زما نجه مقبول درجه ده ايشلك بياسون. فناى اولور؟

بويله بر مكته نك ايه تاسيس ايد يله چكه كلنجه - استهك ايله ديرز؛ اكر ايشه ك و افكار عموعى دوغمش ايشه ايشك اولديغيرد.

مكتب صبايعيه ويريله چك اللى - اتمش شاكرد بولنور ايشه (بولنه حقد) و بولنرك مرحمتلى پدرلى آيدم بر روبله نك چاره سى بولورلر ايشه (بولورلر) سنه ده يدى يوز رو. بله ايدر؛ مكته جديده ره ايدلمش معاونتلكى « ترجمان » اداره سى

اخطار

روسه دن و ممالك ساتره دن غزته به آيونه يازيلوب بدلى كوندرمامش ذوات گرام بر ايكي هفته يه قدر بو. نك تسليمه دقت بيورملى لازمدر. عكسى حالده چريده بوللانمه چقدرد. روس قائمه سى بولنمديقى حالده بو سندان بلغاريان رومانيان و عثمانلى ولايتلردن تعهدلى مكته بيله پوسته پولى كوندريلور ايشه مقبولدر.

باغچه سراى

وقتي در انشاء الله، بر آديم دها ايلرو به آته لم.

بولنن ۱۴ سنه مقدم قايتماز آغا محله سنه اصول صوتى اوزره برانجى مكته جديدى تاسيس ايتمش ايدك. بو كوه نده باغچه سراييه يدى و ساتر ولا. بترلده يوزدن متجاوز بو كى مكته لير دوام ايديمور.

اوقوب يازمق و بر مقدار حساب ايله ضرورت دينيه تحصيل ايتمك ايجون دورت بش سنه لى صرف ايتمه حاجت اولميوب بولنرى ايكي سنه ده اوكرنمك ممكن اولديقى امتحانلر ايله مثبت و هر طرفه اهالى قانع او لوب تدريسده اصول جديدك انتشارى بولنه قويالدى.

شمدى دها ايلروسنى ارامه ليز. يكي اصول سايه سنده زمان تحصيله دن اوچ سنه قزانلدى. شو اوچ سنه ده صبيانمزه دها نه كوستره لم؟ فكر و ملاحظه اوله چق بودر.

اك ابتدا كركار ينى مكته لره كورمش تحصيل ايتمش يعنى انا دىلى ايله ضرور

Ek.2. İlkokullarda okutulacak derslerle ilgili verilen bilgiler.
(Tercüman, 24 İyun (24 Haziran) 1897, Nu: 25, s. 1)

1897 (ایران) 24
نومرو 25 نئی - سة دوابه 14 نئی
97 (صفرالطهر) 1303

ترجمان

محر ادارمسی باعجه سرایله اوز خانه زده در. روسیه حورادت نامتک بیاق بدلی 3. آفر المی 1897 روسیه در ریایات خسانیه ایچون بویت. اجری برابر سنلک بدلی 20. آلی المی 20. هر جدر. ترکیه دن مشتری اوله جعفر استایولنه موری یاقده اطهر اسکندسه کتابچی دیار

سیاست و بوئنهیه و معارف و ادبیاته منان هفتتاق ملی غزهدر

کلیک بولمیدینی عدومه آسکلاتسه غیرت ایشیدر.

علم جمله مسام و مسلمیه رض اولد.

قی معلومه بیا علیه بریمز قالیبوب اوقو.

ملیزه و نه قدر مکتهدر او قدر اوقوملیز.

دناتک مدنی ملناری اش. قعدیه مقدسه اسلامییه قبول یشش صکیب غیرت ایشد کری کورلنکدهدر.

عمومی تحصیل و اولدقجه مکدل تحصیل - مطلب عالپلریدر. کرمانیاده آمریقهده فرانسهده عموم ملت اوقور و بازاره هر فن و ایشه دائر هر کس استفاه ایدمک حکیمی ساده بزلش بیکرجه مختلف کتاب. یوزلرجه رساله موقوعه بولنقه. ددرکه ازم جن مائل و استکالی اولان کندی بلنه پک جرق معلومات کس ایشکدهدر. تسهیل تعلیم و معارف ایچون سیار مکتیاره. سیار کتب خلهاره. سیار مذاکره جیلر و اشالی تأسیسات بوندیش حالده. مذکور مائل دالما یه جهل و معلوماتسزقدن و تهصیلک غیر منتظم اولدیشدن شکیت ایدلره ملاحظه. تصور و مؤاخذهدن کرو دورمزله

کندیمزی بولره نسبت ایدلهده چاره مزه یقام.

مطلب اولان مکتب ایداتیاری تاشلاپالم. حاضرده مالیز اولان غیر منتظم و بالکن و وقو - یازی ا بیلدیون مکتیره بر کون ایدم. اگر قدراری کالی ایه. شمذیلک

شعدن ایلر سنه آخرینه قدر غزته آقن ایشان بدل اولدق ایکی کغد روبه کوردمیلدر.

معارف ملیه

معارفک عمومی اولدق اوزره انتشاری ایدانی مکتیاره مخصوصدر. هر کس مکتب عالهدن کچورمک محال ایدمه. هر کس مکتب ایدایدن کچورمک فرسدر و مکتهدر.

آنجق ملتی آتشی معارف ایدمک و مکتب ایدانی. بالکنیز و اوقو - یازی و دن. خاناسی اولیوب. مقلی عالم. در. طری میدان اولدیدر. یوله مکتبه بالار قولد دیل. حساب و علم حالدن ماعنا جترافیه. تفریح. فن بولوکیا و اصول صحت قتلدن ایلدقجه معلومات پیدا ایشیلر.

اشته بویه مکتب اولا طایه سنک عقل و افکارنی اولدیبروب. تحریرت ایه بیلور و ادبیات موجوددن استفاده مائل و قابل اکثریت و بشغیر.

مکتب ایداتیاری بو حاله کتورمک ماهر مطار تباریکی ایه برابر بیوکجه. آچهلر استیجدر. بیکیجه آچهلر زهدن جیزاره ایشا. دوشیلجک. بوراس دکلد. برده نه قدر آچه وار ایه ایچروسنده معارف ملیه اوغرینه صرف ایدله یچک بش

کرمی یوسف اقدیه مراجعت بیورمیلر. اعلان سطرندن اون کبیک آلتور. هنر خطو. سات ایچون مکتوب. بلکه. درج بوتقی ایچون لوراق مختلفه بوللان اشنی و محل افاشنی بیان بیورمیلر. دلچ اول ندیان اولدی کرو بوللانز.

بوتنه

بوتنه

روسیه صانجیدر

روسیهده صنایع او قابر یغنیلک اشرفیه چالتمق لازم اولدق ظاهر و حالده صانجیل روسیه تک. صانجی. الکن. ولدیشی. صانجیل

بوتنه

Ek.3. Gaspıralı'nın Pestalozzi, Komensky ve Uşinsky'nin yolundan gitmeleri gerektiğini ifade ettiği makalesi. (Tercüman, 4 Dekabr (4 Aralık) 1909, Nu: 49, s. 1).

209

XXVII годъ
"ТЕРДЖИМАНЪ"
№ 49
4 Декабря 1909 г.
г. БАКУ СКАРАЯ.
معالمك اجنبیه ایچون سنهك بدلی
اون ایلكی فریق
الئی ایلق آلتی فریق
بر نسخہ سی معالمك شایه ده ۲ پارہ در

تجدید

یلمی . تینی سنہ دوامیسی
نومرو ۴۹
ذی الحجہ ۴ - سنہ ۱۳۲۷
مکابر ۴ - سنہ ۱۹۰۹
سنهك بدلی دورت رولہ در
الئی ایلق ایلكی رولہ در
عقده بر دہ نشر اولنورہ
باشخہ سرای - قریب
بر نسخہ سی دو سنہ ده ۵ قاپیکدر

سیاسی، ادبی، اقتصادی، علمی، تفریحی

حقیقتار وارحکفہ دائم حسابہ و بیزارہ
بولنق لازیمہ.
روسہک انکلیز بولنقہندن کرمانیا
خوشنئیورہ کرمانیا بولنقہندن ال وزیرہ
انکلتزه خوشنئیورہ بی معالارہ سولہکی
کی بو یول ایله کینه آتہ یالارین . بو
یول ایله کینه کیزه یالارین ؟
آجیق حقیقت - اقصای شرق بولنقہندن
سورک روسہکی بو دورہ کیرمندر .
غرباً کرمانیا و آفریقا ، شرقاً یاپونیا و بکے
چین (فدای) ذاتی عدو سیاسی و اقتصادی
اوله جنتری و نا . ایله یک دیگره روسیه
قارشو ذاتی ساون بولنقہنری طبیعی بر
رنک آتدمندر .

تورلی احتیلاہه قارشو روسیه فراسه ایله
انکلتزه ایله بولنقہنری بیورہ سیاسی قوتلرک
وزارتہه جالئیورہ . بولہ لازیمه لکن سلاط
وطن ایچون کافی دکلمر . آوروپا دوستلارین
استابول جوق کچرہ ایشدندر . بیورہ
کونستانتینوپول کچرہ بو حالده دوستلوق
دوستلارک سلیسبه دوام ایسون آجیق سلاط
خارجیه یزی نیکدات و اصلاحات داخلیه
ده آریور بیزلیز .
روسه تاتلری یک دیگره انین و محب
ایشان . مارفی . جبارتی کب کارئی عجله
ایرولوشان . فعالیت و حرکت شیشیه یول

بوغازلی اولون بئی اعتراضه سوق ایلمکدر .
معدور کورلوتون .
اقدی زبادرمز خیرالله حضرت اوز
جانیند ماجاری ایله اوزانه سار کوزل اولور
دی حیث کصهرای بلندی ، مکتب
تالیملری آزالدی ، غزتلر کینکمه سولور .
قان آخورد ، اگ جدی ایشلرہه مطالبیرہ
خلاق ال سیلکی آیلانوب یقینورہ بولہسی
اوله جی ایلی ؟ «سختلاستیک» «کله رفاق»
«اولترا مونتان» و قلان کی افراض ایدلش
اقتار ایله اولدوق جائز دکلمر . تیرککه
بزم عالم قانولیک عالی دکلمر . وقت اعتبارہه
۲۰ نچی عسره بولنقہنری حالده ندیت و
ومارف اعتبارہه اون بئشیمده بولنقہنری
ده اونوتمالیمز .
اقتار مارف . توسیع و تربیه افکار
عومیه بولنقہنری عثمانی شوانلک اسول
حرکتی سردگی « بیروت مهاجرلرک »
حرکتہه ترجیح ایشک لازیمه . آوروپایه
آوروپایک فزین و فلسفیانہ بزلرون ده
زاده آشتا ، سردمدن یا که خلاصه دن دکلی
اسه نسی دوری انکلیزجه ، دلی دوری
فرانسجه اولوقان ترک محدودلری . ترک
انکلیزکلری و غیر لوقن لازیمه .

روایت و خاطرات
روسهک ایشتن بوران اکیک دکلمر .
هر طرفدن آغزندن اولسون مجبور ایدیلور
بر روایت کورہ کین سه یوست هرک
الحاقندن اوزی روسه آفریقا اعلان
حرب ایشتن ایسه عربدن کرمانیا . شرقدن
یاپونیا وار کوزلی ایله مجبور ایدیلور
ایش . روسهک ایشان بو دوری بوزشی
شده اقصای شرقه ایش قازئیور
ایش . اکر روسیه ایشانوب شو طرفه
آتور ایسه آفریقا کرمانیا بو طرفدن
یرکانده جانلر ایشتن
ایزولسکی بولنقہنری انکلتزه ایله یرک ،
عثمانی ایله قوتلوق بولنقہنری توتدنی
معاومدر . بولک ایچون ایزولسکی و یاعده و
یرکانده هیچ ایشانوب بولنقہنری قازئیور
لر ایشتن . ایشان ایله سلیسبه اولوق و
روپایلی سلاطین حکومتلری اتفاق ایتدیرک
هوسی نسلری ده ایزاده قزدره بی مستور
دکلمر . بو حالده بیزورشدن کان . دولتله
کوره خارجیه نظریه کوزل ایلمه چکی و
آتک فتنه غلبه یون سلاطینک سب اولن
جعی یک مخالفتلر سارونوب انکلتزه دن
یزاده کرمانیایی ترجیح ایدن - پاسیواردنر .
بو یازقلر هر روایت فرض ایدم
که اسان فدای اولسون لکن اورتده

قرآن اوقوتاز ، سرف نحر کورمان شاکره
عقله دن تفسیردن دوس ویرمز دکلی ؟
سنتزک شامیکی حال مدینه سنه محروکده
پوککه درجههه مطاکره یا ایله اعدال
ریه تحجیل ایشان و تمسینه لزوم کور .
سپاره اوش ایله شیک آرمسته کی ملیونه
بیل مسافه کنگ اولجودن بعت ایشک
نه ممالک کورہ نه محروک کور . اولسه اوله
سارونوب قوتلوق اوله بیور .
حالا «جیم» و «حمانی» «جه» شیطاندر
کی خام دعوا ایدنر سب سردن . رماندنر .
وولترو دن اولدوقن ایسه شایخ مامین
قائسکی . سارچی . ایشیکر . بولله کیدوب
نتر مارف حالتهه لولمانتری پلکتر لوقو .
تدیه جالنه لیز . دوشنیه . فکره ملاحظه
اوزیده اکره تور . بن اسیم وولتر . سب نسر
بوق . بیل و غیر سار اسابز . ترجمه ایدیلور
فقط شده ککل . وقتش ایله .
بو سطرلری یک کورکاز بزم . عزمک
آغزدهه جوقلری ایله مشرف اولدیلر
محرر قرمانلرک قدر و قیمتی عسده
یک سیرک لکن ایشانده کور . مارف و
حالی . بیلرک کتہ ویرچیک ایشر تکامل
و تعصب اولسون . ایشر عتقچانق و بوش

۱۹۱۰
سنهك «ترجمان» غزمتک مشری دفتر آچلشدر . آدرساری اولجه قید
ولیع ایلیابوب حاضرلنک ایشتنه سکوره کان سه غزته آلیق مرادنده بولن
ذوات کرام شیدین مراجعت ایشلر کوزل اولور .
«ترجمان» که سنهك بدلی روولدهه آلتی ایلق ایلكی اوج آتیق بر روولدهه .
معلم ، اویچیل و مؤذن ایشلر سنهك بدل اوج روولدهه .
غزمتک سنهك - شایخک و بو سورده ترقی و تعالی .
مراجعت - باشخہ سرای . رومافیا - ادارہ .
ناشر و محرر اسماعیل غصیرسکی

یازدی مکتوبه بخارک بئش عاشک
الی سه غمگی تعصب و بهر - سار کتدن
بیلرک آتک ایله شندی شرقدن و حکما
مناسب سطرل نقل ایشتن .
و ابیری جانلریک قلمی و سوزی تون
کرمانیا و انکلتزه مطبوعانه ایشانوب مال
تر . مطبوعانه عکی ایدمکی معاومز اوله
ایشتن مشهور سیاح و مشرق اقدیه
شورانی عرض ایدرک بوکون بخارده
اشکالات و نظامک قمر و قیشتی بیلر
علما بولنور . جناب عالی امیر کشفه تمسینک
تسهیل و اصلاح ایدلسته مانع اولمازلر
ایلمدیز آتیق سنهك مذاکره و مشاوره
ایله بین الناس حل و قبول ایدلسته فرست
ویرمک ایشتنی حکمدر .

خیرالله حضرت یازدیور :
«بو کورده آزالسهه اصلاح و ترقی
بولنه آتیق پاسیهه حاضرلنر بر ملک
افراد آرمسته جانلری آغزدهه جوق رنجیده
ایلمک . اورنیه اختلاف توشروب معارفدن
یوز دولدره چک نیازی او تابه آتدهه نه
خیر اوله جی ؟
بو ایشتنک سوزی بر دکلی یوز کور
دوغریدر . یک معاومان . یک قیاسوق یک
ایشکنت ع . بهال اقدی و اشالی افندیارک
یازوری ملتی معارفه سوق ایشک و صکتل
جهالته محب و متکر ایدیلور .
ناشالله تلا اوغولاردن ناچر اوغولاردن
بر خیالی معاومانل کچرلمز بئشدر . زین
استورلر . یازدیورلر . بوه غایت کوز و
لازم فقط سوزل اون سه تعصیان سرو بو
قدرده مطالعه دن سورک . تدربیه آکسلایه
بیلدیکنر نظریه ای و واقعه ای بو کورنه
تمسینر . ادبیاتنر مطالعه سنر قلان خلقلرک
بردن بر درجاسنر تدیه ایدیلدی چکنس تنجیک
آکسلا یوب قالدیلر ؟
هر قانکیز بوکون بر مکتب ایدیلدی
مقام تمیین اولدور ایله الیا کورمان سیه .

اخطارلر
«استابولک معتر جرداردن» «یک
غزته» ده و زورنالردن «سراط مستقیم» ده
اسم عاجزانه مزه یازلش آجیق مکتوبلری
کوروب شرق ایشک غزتمزک حسینه
حرمتا همان جوابلری درج ایدیلدی مکتوب
معدور کورسون .
بخارای شرقیه شعلی مذاکره ایلیان
اسدلسویه و تسهیل تحجیل آلتیا ستمسینر
استابولدن مانعا آوروپا نظری . جناب ایشک
اوزوردر . اتفاق درویش رشید اقدی نایبه
معروف روس مبارکلامن مقدم خیرا .
بخارا . سرفتنر سیاحتی ایله مشهور اولش
مششرق شهر آ . و ابیری جانلری ادارمزه

خدمتتمی - معارفات فروشاقم ؟
حسن عطا اقدی اوریلوردهه سولدیکی
تلفتنده معارفه قارشو بر ایلكی جمله سی
واردی . دیدیکی پاکتدر و بو پاکتشی
بالغات اوزید . بیلرک شهنشهریز . بو شهنشهریز
کوردهه بطقنی سکوت ایله کچلش ایدک .
«وقت» سوزلرلهه بوعن اوزری بر
خیالی مقاله نتر ایدیلوب یعدہ معارف
مدافعه منه ع . بهال اقدی توتندی . نه
یازقلری خلاصه اولسون نقله حاجت کور .
میوزر . بزهه اهدیت نتیجه دهه .
اچ . بهال اقدی حسن عطا اقدی سی
اقتاع ایدیمی . ایشتمی بیابوروز لکن
معارفه خدمت قو دوستلوق ایدلدی بالکی
سارقی بیلدیور اوزکیکه اولارلری بر قوت
دها خوف و اهدیههه سالدی .
امام خیرالله اقدی جانلرک یله «وقت»
ده نتر ایدلش مقاله سی بو اوزکیکه . بو
عزاقک بلیغ بر دلایلدر . خیرالله اقدی متور
ترقیبور کنگلی اسلمزدههه . بو آدم
اوزکیکه حالده باقتلر و باخوشوسی کورج بلا
وزور زحمت ایله غزته سطرلری اوقونلر
بئشور ؟